

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Markéta GABRIELOVÁ

**LITURGICKÁ VZDĚLANOST VARHANÍKŮ
PŘI KATOLICKÝCH BOHOSLUŽBÁCH,
IDEÁL A REALITA**

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Dr. Vojtěch Eliáš

PRAHA 2006

Děkuji všem, kteří mi byli nápomocni při psaní bakalářské práce, zvláště Dr. Vojtěchu Eliášovi za cenné rady a varhaníkům za ochotu při vyplňování dotazníků a milá slova, která někteří připojili.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Mostě dne 27. března 2006

1. ÚVOD

Jako varhanice a sbormistryně chrámového sboru se zajímám o stav liturgické hudby v českých kostelích. Z naší farnosti vyšel podnět k pravidelnému setkávání a vzdělávání varhaníků litoměřické diecéze, které se již několik let pravidelně uskutečňuje. Na setkání varhaníků často slýchám stížnosti na úroveň chrámové hudby, technický stav varhan, nepochopení duchovních pro snahy varhaníků pozvednout úroveň hudby při liturgii, nezájem farníků se na liturgii aktivně podílet a další.

Rozhodla jsem se proto pokusit se zmapovat liturgickou úroveň varhaníků a stav liturgické hudby na území šesti vikariátů litoměřické diecéze. Jedná se o vikariát děčínský, krušnohorský, litoměřický, lounský, teplický a ústecký. Již biskup Štěpán Trochta o tomto kraji říkal, že je duchovním kamenolomem. Některá města a jejich okolí na tomto území představují průmyslovou oblast, jejíž obyvatelstvo je z velké části sociálně problematické, často migruje, má nižší úroveň vzdělání, pracuje ve špatně placených manuálních profesích, pokud má vůbec stálé zaměstnání. Největším problémem zdejšího kraje, zvláště města Mostu, ve kterém bydlím a pracuji, je především nezaměstnanost. Jistě je i na území těchto vikariátů řada (možná většina) míst, která vzkvétají materiálně i duchovně. Přesto si troufám tvrdit, že jsou téměř všichni obyvatelé naší země vystavováni tlaku uspěchané nervózní doby, která po nich žádá mnoho sil. Kolik energie si dokáží uchovat varhaníci, aby dokázali sloužit co nejlépe Pánu? Co jsou pro tuto službu ochotni dělat? To jsou otázky, které stojí v pozadí mého výzkumu.

2. LITURGIE

Slovo liturgie pochází z řeckého leitúrgia, služba veřejná, služba obřadu. Je to veřejné uctívání Boha. Samotné slovo leitúrgia je složeno ze dvou řeckých slov: leitos (přídavné jméno k laos - lid) znamená lidový, pro lid, a ergon (od slovesa ergestai – dělat, konat) ve významu dílo, tedy dílo pro lid. V Řecku označovalo slovo leitúrgia něco dobrého pro lid jak od bohů, tak od lidí (ve smyslu veřejně prospěšné dílo). Septuaginta převzala slovo liturgie pro židovskou bohoslužbu a odtud ho přejala novozákonní církve. Ve východní církvi (řecky mluvící křesťané) slovo liturgia označovalo mši, v západní (latinsky mluvící křesťané) slovo liturgie nejprve upadlo v zapomenutí, znovu se začalo objevovat v 16. stol. v době humanismu. V 19. stol. bylo úředně přijato jako označení veřejné bohoslužby církve. Český termín pro slovo liturgie je bohoslužba.

V liturgii Otec uskutečňuje spásu v církvi shromážděné Duchem Svatým v Ježíši Kristu a církve ho uctívá. Liturgie svátostí je spojena se znameními. Liturgie se koná v církvi a pro církve, neobrací se vně církve. Liturgie je vrcholná činnost církve, o čemž Konstituce o posvátné liturgii říká: „Liturgie je vrchol, k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdroj, z něhož vyvěrá veškerá její síla. Vždyť apoštolská práce je zaměřena k tomu, aby se všichni, kdo se vírou a křtem stali Božími dětmi, shromáždili vjedno a uprostřed církve chválili Boha, účastnili se Oběti a jedli ze stolu Páně... Liturgií se nejúčinněji uskutečňuje v Kristu posvěcení člověka a oslava Boha a právě k tomuto cíli je zaměřeno všechno ostatní působení církve.“¹

Liturgii slaví celé shromáždění, to je Ježíš Kristus, který je hlavou liturgického shromáždění, a lid. Ježíš Kristus je ve shromáždění přítomen zvláště :

- v osobě kněze,
- v liturgickém úkonu,
- v Písmu,
- ve shromáždění samém.

Lid je připojen k veleknězi Kristu pro svou účast na Kristově kněžství. Ve shromáždění lidu existují různé služby. Je v něm předsedající – kněz nebo biskup či jáhen. Zvláštní službu z laiků konají akolyté, lektoři, ministranti, komentátoři, v oblasti liturgické hudby kantoři (varhaníci), žalmisté, schola – sbor. Někteří z laiků mohou být pověřeni dalšími službami. „Při liturgické slavnosti každý služebník církve i každý

¹ SC, čl. 10

věřící má v rámci své funkce konat jenom to, ale i všechno to, co mu přísluší z povahy věci a podle liturgických předpisů.²

Důležitými prvky liturgie jsou úkon (úkony, gesta, postoje) a slovo (dialogy, modlitby, vyznání, zpěvy, předčítání, zvolání, naslouchání, mlčení). Charakteristické rysy liturgie:

- členové shromáždění, které ji koná, mají různé funkce, přinejmenším funkci předsedajícího a lidu,
- mezi předsedajícím a lidem probíhají dialogy,
- předsedající přednáší modlitby jménem celého shromáždění,
- obsahuje čtení z Písma.

Každá konkrétní bohoslužba se skládá ze dvou složek:

- neproměnný řád (latinsky ordo) – struktura dané liturgie a stejné úkony a modlitby (např. na začátku příchod k oltáři za zpěvu, kříž, pozdrav, úkon kajícího, atd.),
- proměnlivé vlastní texty (latinsky proprium) – pro právě slavenou bohoslužbu (např. pro mši určité neděle Vstupní modlitba, čtení z Písma s responzoriálním žalmem, Modlitba nad dary, Modlitba po přijímání).

Pro části mešního orda Pane, smiluj se, Sláva, Věřím, Svatý a Beránku se používá termín ordinarium.

Liturgie je řízena autoritou církve. Prvním liturgem je papež. O věci liturgie v církvi se stará Kongregace pro bohoslužbu, dílčí kompetence mají Liturgické komise při biskupských konferencích.

Pro slavení liturgie jsou závazné liturgické knihy, ve kterých jsou obsaženy jednak liturgické texty, jednak pokyny, jak liturgii konat.

2.1 Liturgie v minulosti

O dějinách celé liturgie nemáme dostatek dokladů. Mše je vrcholnou liturgickou formou a její dějiny jsou nejvíce doloženy. Pramenem formy mše je židovská liturgie:

- synagogální pro bohoslužbu slova,
- rodinná pro bohoslužbu eucharistickou.

Židovská chrámová bohoslužba na liturgickou formu mše neměla vliv. Prvky pohanské bohoslužby začala křesťanská liturgie přebírat až po jejich jednoznačném oddělení od pohanského kultu.

² SC, čl. 28

Liturgie se postupně vyvíjela. Periodizaci dějin liturgie lze provádět podle různých hledisek. ThDr. Ladislav Pokorný ji provedl podle charakteru liturgického shromáždění.

2.1.1 Budování liturgického společenství (do r. 600)

Původně se eucharistie spojovala s agapé – s hody lásky. Eucharistie byla hostinou podobně jako poslední večeře. Stolující leželi na lehátkách po vnějším obvodu stolu podkovovitého tvaru, vnitřní stranou obsluhující přinášeli jídlo a pití. Ve velkých jídelnách bylo stolů více, hlavní stůl pro předsedajícího stál uprostřed, později v čele.

Liturgie se konala v lidovém jazyku, existovala již funkce biskupa, jáhna, lektora, kantora a lidu. Při bohoslužbě se používalo pouze Písmo a kniha žalmů, ostatní modlitby se improvizovaly. Vedle toho se zpívaly hymny a oslavné písně.

Kolem roku 100 se od sebe oddělily bohoslužba slova a bohoslužba eucharistická, změnil se čas – mše se neslavila večer, ale ráno, konala se při ní sbírka na potřeby chudých. Forma eucharistie se již podobala dnešní. Liturgický prostor měl tři části: presbytář, prostor pro muže a prostor pro ženy. Vzory modliteb pro celebranta vznikly kolem roku 200.

Po konstantinovském obratu r. 313 se začaly stavět kostely po vzoru tehdejších veřejných budov - bazilik. Liturgie začínala mít slavnostní charakter, přibyly slavnostní průvody se zpěvem (původ litanií ke všem svatým). Ustálily se pevné eucharistické modlitby, vznikl formulář. Oddělilo se několik liturgických skupin: antiošská, alexandrijská (východní), římská a ambroziánská, mozarabitská, galikánská a keltská (západní). Západní liturgie je na rozdíl od strnulé východní pestřejší a variabilnější. Pro nás má význam tzv. liturgie sv. Petra. Je to byzantská mše, která vznikla na Sicílii a která má římskou eucharistickou modlitbu v řečtině. Tuto liturgii, přeloženou do slovanského jazyka, k nám přinesli sv. Cyril a Metoděj.

2.1.2 Uvolnění liturgického společenství (r. 600 – 1550)

V r. 622 vznikl islám, který vyvrátil křesťanství ve východní a jižní oblasti Středozeří a části Evropy. Rozdělení mezi řeckým Východem a latinským Západem dovršilo schizma v r. 1054. To mělo za následek ustrnutí východní liturgie.

Naproti tomu se od 7. století intenzivně vyvíjela misijní činnost u germánských, později u slovanských kmenů. Jazyky germánských kmenů však byly primitivní a pro neznalost liturgie křesťanského Východu se vžil názor, že liturgii je možné slavit pouze hebrejsky, řecky a latinsky. Ve slovanské oblasti Cyril a Metoděj přeložili liturgii do

národního jazyka (na Velkou Moravu přišli v roce 863). Protože lid latinské liturgii nerozuměl, původně jednotné společenství se rozdělilo na aktivní klérus a pasivní lid. Oddělil se presbytář od lodi, lid se stal pouze divákem, posluchačem obřadu. Kněz říkal modlitby potichu, stál zády k lidu. Aby lidé eucharistii alespoň viděli, zavedlo se pozdvihování eucharistického chleba a vína. Přestal se konat obětní průvod, upustilo se od kázání. Do kostelů bylo umístěno více oltářů, aby mohlo sloužit mši více kněží najednou. Lid při mši rozjímal o utrpení Páně, modlil se své modlitby, přestal i přijímat tělo Kristovo. V roce 1215 bylo proto nařízeno přijímat alespoň jednou za rok. Rostla obliba lidových kázání, pobožností a poutí, kterým lidé rozuměli. Různé typy liturgií se navzájem ovlivňovaly (např. v 9. století liturgie římská a galikánská). Přesný popis ritu – co, kdy a jak má říkat a dělat kněz zaznamenáváme od 13. století.

2.1.3 Období strnulosti mešní liturgie (1550 – 1963)

Tridentský koncil (1545 – 1563) obnovil tehdejší církev. Obnova liturgie však nebyla dokončena, kromě jiného proto, že nebyla známa podoba jejích počátků.

Latina byla v době humanismu poměrně živou řečí, byla považována za výlučně liturgický jazyk na rozdíl od protestantismu, který zavedl bohoslužby v jazyku lidu. Zdůrazňovala se skutečná přítomnost Krista ve způsobách chleba a vína a také fakt, že mše je zpřítomnění Ježíšovy oběti na kříži. Rostla úcta k eucharistii, začala se častěji přijímat. V neděli se opět začalo kázat.

Liturgické knihy byly sjednoceny, očištěny od dodatků a uvedeny na úroveň své doby, opatřeny rubrikami (červeně tištěné podrobné předpisy co a jak se má dělat, ruber = latinsky červený). Vynález knihtisku (r. 1450 jej vynalezl Johannes Gensfleisch zur Laden, zvaný Gutenberg) umožnil jejich jednotnou verzi ve velkých vydáních (obnovený misál vydán r. 1570). Také liturgický kalendář byl očištěn, sjednocen a zaveden jako závazný. Nově vznikaly semináře, ve kterých se učila liturgika. V papežské kurii byla zřízena kongregace obřadů (r. 1588), která od té doby pečovala o liturgii církve.

2.1.4 Obnova liturgie (od r. 1963)

Od počátku 20. století začínal růst zájem o aktivní účast lidu na liturgii. Za tím účelem se vydávaly misálky s texty v lidové řeči, později i jiné liturgické knihy, vysvětlovaly a komentovaly se obřady. Zkoumáním dějin liturgie se badatelé propracovávali k pochopení původního smyslu a významu liturgie.

Významnou roli v tomto procesu sehrál Druhý vatikánský koncil, jehož posláním bylo pochopit místo církve v dnešním světě, zaujmout je a z tohoto místa svět oslovovat.

První dokument, který Druhý vatikánský sněm vydal, byla právě Konstituce o posvátné liturgii Sacrosanctum Concilium v roce 1963, kterou byla zahájena liturgická obnova. Zde je vidět, jak velký význam liturgii Druhý vatikánský koncil přikládal. Základem bylo vědomí, že liturgie je činnost celého společenství, kléru i lidu, že je nejvyšší formou bohopoety a nejúčinnějším prostředkem Boží spásonosné činnosti ve světě.³

2.2 Liturgické útvary

2.2.1 Svátosti

„Svátosti jsou účinná znamení milosti, ustanovená Kristem a svěřená církvi, jimiž se nám uděluje božský život. Viditelné obřady, jimiž jsou svátosti slaveny, znamenají a zjednávají milosti, které jsou vlastní každé svátosti. Svátosti přinášejí plody v těch, kteří je přijímají s požadovanými předpoklady.

Církev slaví svátosti jako kněžské společenství rozčleněné v kněžství křestní a kněžství služebné (udělované svěcením).“⁴

Svátosti jsou ustanoveny Kristem, jsou to Boží veledíla, zásahy Ducha svatého do Kristova těla – církve, jsou tedy svátostmi Kristovými. Svátosti jsou z církve, neboť on v ní skrze Ducha svatého působí, jsou však také pro církev - tajemné společenství s Bohem, jsou tedy svátostmi církve. Kristus je hlavou církve a spolu s ní vytváří své tajemné tělo.

Svátostí je sedm: křest, biřmování, eucharistie, svátost smíření, svátost pomazání nemocných, svátost kněžství, svátost manželství. Svátost křtu, biřmování a kněžství udělují kromě svátostné milosti znamení (pečeť), jehož prostřednictvím se křesťan podílí na Kristově kněžství. Toto znamení je nezrušitelné, a proto každou tuto svátost může člověk přijmout jen jednou.

„Svátosti jsou určeny k posvěcování člověka, k budování Kristova těla a k Boží oslavě. Jako znamení však mají také význam vzdělávací. Víru nejen předpokládají, ale také ji slovy i věcmi živí, posilují a vyjadřují. Proto se nazývají svátosti víry. Udílejí milost, a navíc jejich obřadní úkon velmi dobře uzpůsobuje věřící, aby ji přijímali

³ Zpracováno podle Karel Cikrle, Jiří Sehnal: Příručka pro varhaníky, str. 14 - 17

⁴ KKC, čl. 1131, 1132

s užitkem, patřičně uctívali Boha a prokazovali křesťanskou lásku.⁵ Víra celé církve předchází víru jednotlivého věřícího. Při slavení svátostí církev vyznává víru, kterou přejala od apoštolů. Nikdo proto nesmí liturgii svévolně měnit.

Svátosti jsou účinné, protože v nich působí sám Kristus. Jsou-li slaveny ve víře, udělují milost, kterou naznačují. Působí *ex opere operato* (prostým udělením), tedy z moci Kristova spásného díla, jsou svátostmi spásy. Jejich účinnost není závislá na spravedlnosti a morálním profilu udělovatele či příjemce, ale na Kristově spasitelském díle, kterým nás vykoupil jednou provždy. Plody svátostí však závisí na duchovní dispozici toho, kdo je přijímá. Církev tvrdí, že svátosti jsou nutné ke spáse, neboť člověka působením Ducha připodobňují Kristu a skrze něj člověk dostává podíl na Božím synovství.

V Kristových svátostech církev dostává závdavek podílu na věčném životě. Církev očekává příchod svého Pána. Svátosti jsou svátostmi věčného života.

2.2.1.1 Svátost křtu

Křest je základem křesťanského života, otevírá přístup k ostatním svátostem. Křtem jsme osvobozeni od hříchu a přivtěleni ke Kristu a církvi, křtem se skrze Ducha stáváme Božími dětmi, bratry a sestrami v Kristu.

Slovo křest je odvozeno od Kristus. Latina přejala řecké slovo *baptisma*, které znamená ponoření, koupel. Odtud název baptisterium – křtitelnice, křestní kaple.

Při obřadu křtu je kandidát ponořen do vody nebo je mu voda lita na hlavu, zatímco je pronášena křestní formule: „(Jméno), já tě křtím ve jménu Otce i Syna i Ducha Svatého.“

Pokřtěn může být každý živý člověk, křtít může každý člověk, i nepokřtěný (v případě nouze), musí však mít úmysl křtít. Řádným udělovatelem křtu je farář nebo farní vikář, případně jáhen. Křest nemůže být opakován ani zrušen. Křtít se může při mši i mimo ni. Dospělý člověk musí mít křesťanskou – katolickou víru, na křest se připravuje katechumenátem. Za víru malého dítěte se zaručuje alespoň jeden z rodičů. Vlastnímu křtu předcházejí přípravné obřady, zvláště vyznání víry, po něm následují další obřady – mazání olejem, předání hořící svíce, obléknutí bílého roucha.

Při křtu má být přítomen kmotr, katolík, který je křtem, biřmováním a přijímáním eucharistie uveden do křesťanského života a kterému nebyl uložen církevní trest.

⁵ SC, čl. 59

Křtěný též přijímá nové jméno.

2.2.1.2 Svátost biřmování

Základem slova biřmování je latinské confirmatio, které znamená upevnění, utvrzení. Skrze svátost biřmování přijímají pokřtění Ducha Svatého, který v nich upevňuje spojení s Kristem a zapojuje je do života církve, naplňuje je schopnostmi a silou, aby vydali o svém křesťanství svědectví.

Biřmován může být pokřtěný člověk po náležité přípravě, přiměřeného věku (od patnácti let), ve stavu milosti. Řádným přísluhovatelem je biskup, může jím být i pověřený kněz.

Biřmovat se má ve mši po obnově křestního vyznání. Biřmující biřmovaného maže křížem, vkládá na něj ruku a pronáší formuli: „Přijmi pečeť daru Ducha Svatého.“

O kmotrovi a novém jménu platí totéž, co při křtu.

2.2.1.3 Svátost eucharistie

Slovo eucharistie česky znamená díkůvzdání. (Křesťané) „při účasti na eucharistické oběti, která je pramenem a vrcholem celého křesťanského života, obětují Bohu božský obětní dar a sebe zároveň s ním.“⁶

Prameny slavení eucharistie vedou ke smlouvě Židů s Hospodinem skrze Abraháma a Mojžíše, kterou lidu připomínali proroci a přitom ohlašovali smlouvu novou a věčnou, kterou uzavře Hospodinův pomazaný – Mesiáš.

Symboly eucharistie jsou chléb (symbol všeho potřebného pro člověka k životu) a víno (symbol společenství s Bohem i lidmi, radost, hojnost). Jíst a pít neznamena pouhé nasycení, ale také přijímat do sebe, vstřebávat, žít z přijímaného. Tělo neoznačuje pouze hmotnou skutečnost, ale celkovou osobnost, duši. Krev je sídlem této bytosti. Pít krev pro Židy znamenalo ztotožnit se s podstatou toho, jehož krev pili.

Ježíš Kristus tím, že nám dává jíst své tělo a pít svou krev, nás proniká, staví na svou úroveň. Proléváním krve na odpuštění hříchů nám přináší spásu. Je to forma očekávané nové a věčné smlouvy, kterou uzavřel při poslední večeři a kterou zpečetil prolitím krve na kříži.

Mše je:

- díkůvzdání Otci za spásu darovanou skrze Krista,

⁶ LG, čl. 11

- zpřítomnění oběti Ježíše Krista,
- zpřítomnění smlouvy nové a věčné, uzavřené při poslední večeři – aktualizování díla vykoupení.

Mše má čtyři části: úvodní obřady, bohoslužbu slova, slavení eucharistie a závěrečné obřady.

Úvodní obřady obsahují:

- vstupní zpěv (sjednocuje přítomné, disponuje ke mši), kněz během něho pozdraví Krista ve svatostánku a oltář,
- znamení kříže a pozdrav,
- úkon kajičnosti s vyznáním viny a prosbou o odpuštění,
- Kyrie, eleison (z řečtiny) – Pane, smiluj se – oslavné volání,
- hymnus Sláva na výsostech Bohu (o nedělích a slavnostech),
- vstupní modlitbu (latinsky collecta).

Uspořádání bohoslužby slova:

- první čtení,
- responzoriální žalm,
- druhé čtení (o nedělích a slavnostech),
- zpěv před evangeliem,
- evangelium (vrchol bohoslužby slova),
- promluva,
- vyznání víry (o nedělích, slavnostech, křtu a biřmování),
- přímluvy.

Části slavení eucharistie:

a) Příprava darů:

- zástupci věřících přinášejí obětní dary – chléb a víno, též peněžní sbírku,
- obřad umývání rukou – symbol vnitřní očisty,
- modlitba nad dary.

b) Eucharistická modlitba – střed a vrchol celého slavení eucharistie:

- preface – díkůvzdání, po němž následuje oslavný zpěv Svatý,
- epikleze (z řečtiny) – vzývání Ducha Svatého, aby proměnil dary v tělo a krev Krista,
- zpráva o ustanovení a proměnění – zpřítomnění poslední večeře,
- anamneze – vzpomínání a připojení se shromáždění ke Kristově oběti,

- epikleze před přijímáním – prosba k Duchu Svatému o sjednocení,
- prosby – ve společenství s Pannou Marií a svatými se přednášejí prosby za církve a její služebníky, mír, jednotu křesťanů a za zemřelé,
- doxologie – chvalořeč – oslava Boha.

c) Obřad přijímání:

- Modlitba Páně,
- embolismus (vsuvka) – prosba o vysvobození od zlého,
- pozdravení pokoje,
- lámání eucharistického chleba – nápodoba Pána Ježíše, symbol jednoty křesťanů v Kristu, při tom se zpívá oslavný zpěv Beránku Boží,
- přijímání, při kterém kněz ukazuje eucharistický chléb, vyzývá k účasti na hostině Beránkové a všichni vyznávají svou nehodnost,
- modlitba po přijímání.

Závěrečné obřady se skládají z:

- krátkých sdělení – ohlášek,
- požehnání a propuštění, které obsahuje výzvu, aby ti, kdo slavili eucharistii a jedli tělo Páně, nadále jednali ve spojení s Kristem.

Pokud navazuje nějaký další liturgický úkon, závěrečné obřady se vynechávají.

Přijetí eucharistie je vázáno na členství v katolické církvi, stav milosti posvěcující (absence těžkého hříchu), úmysl přijmout tělo Kristovo, jednotu se společenstvím a dodržení eucharistického postu. Přijímat je možné podobojí, ale většinou se z praktických důvodů přijímá pouze pod způsobou chleba. Podobojí se přijímá většinou při slavnostních příležitostech.

Pokud je křtěn dospělý katechumen, je nejvhodnější, aby přijal svátost křtu, svátost biřmování a svátost eucharistie v jednom obřadu, nejlépe o velikonoční vigílii.

2.2.1.4 Svátost smíření

Bůh smířil pro Kristovy zásluhy se sebou celý svět. Pán Ježíš ustanovil svátost pokání, aby věřící, kteří po křestním obmytí z hříchu znova do hříchu upadli, mohli znova nabýt milosti a dojít smíření s Bohem.

Svátost smíření může být konána třemi způsoby:

- pro jednoho kajícího,
- pro více kajících se soukromou zpovědí,

- pro více kajícníků se společným vyznáním a rozhřešením (používá se jen ve zvláštních případech).

Přijímat svátost smíření má každý katolík po celý život od věku schopného rozlišování, přísluhovatelem je biskup a pověřený kněz, v nebezpečí smrti i kněz, který pověření nemá. Každý kněz, který zpovídá, je povinen zachovat zpovědní tajemství.

Svátost v sobě zahrnuje obrácení nejen od hříchu, ale především od stavu, do kterého se člověk hříchem dostal. Její součástí je zpytování svědomí, vyznání vin, lítost, přijetí pokání, modlitba kajícníka a rozhřešení.

2.2.1.5 Svátost pomazání nemocných

Tato svátost posiluje důvěru nemocného v lásku a milosrdenství Otce, který je s ním v každé jeho situaci, ale také důvěru v sebe. Pomáhá mu překonat malomyslnost, strach z nemoci a smrti, dává mu sílu snášet utrpení a odvahu připojit se k trpícímu Kristu.

Svátost pomazání nemocných může přijmout člověk vážně nemocný nebo chřadnoucí stářím a je možné ji v případě potřeby přijmout i víckrát za život. Přísluhovatelem je biskup nebo kněz. Svátost má obvykle úvodní obřady, bohoslužbu slova včetně přímlov za nemocného, vlastní pomazání se vkládáním rukou kněze na hlavu přijímajícího, přijímání těla Kristova a závěrečný obřad. Je vhodné, aby se této bohoslužby zúčastnilo více lidí, kteří přijmou s nemocným tělo Páně, lze též zpívat a přidat další modlitby. Tělo Páně může přinášet vedle kněze a jáhna akolyta nebo jiný pověřený člověk.

2.2.1.6 Svátost kněžství

V církvi rozlišujeme kněžství obecné (křestní), na kterém má účast každý pokřtěný, a kněžství služebné (hierarchické), jehož nositelé, nástupci apoštolů, jsou pověřeni hlásáním evangelia a slavením liturgie. Skrze osobu kněží je Kristus přítomen v církvi a v ní také působí.

Služebné kněžství má tři stupně: biskupové mají plné kněžství, kněží a jáhni mají kněžství omezené, jsou pomocníky biskupa. Kněžské svěcení stejně jako křest a bířmování vtiskuje do duše nesmazatelné znamení, a proto je nelze opakovat.

Vysvěcen na biskupa a kněze může být svobodný pokřtěný muž, jáhen může být i ženatý. Celibát biskupů a kněží umožňuje těm, kteří v něm žijí, sloužit svobodným nerozděleným srdcem Pánu. Svěcení na každý ze tří stupňů koná biskup. Biskupa jmenuje papež a svěťi ho s hlavním světitelem nejméně další dva světitelé.

Před jáhenským svěcením se kandidáti zavazují, že se budou modlit Denní modlitbu církve a že neuzavřou manželství.

Svěcení na všechny tři stupně se koná ve mši a má tyto hlavní prvky:

- představení svěcence a žádost o posvěcení, slib, že bude konat vše, co přijímaná služba ukládá, promluva světitele,
- litanie ke všem svatým,
- vlastní svěcení – vkládání rukou světitele (případně spolusvětitelů) na hlavu svěceného, světící modlitba, mazání křížmem,
- předání liturgického oblečení a předmětů,
- pozdravení pokoje.

Ten, kdo přijímá kterýkoliv stupeň kněžského svěcení, musí být začleněn do struktury diecéze nebo řehole.

2.2.1.7 Svátost manželství

Na počátku při stvoření učinil Bůh člověka jako muže a ženu, kteří mají žít jako jedna bytost, přivádět na svět děti a vychovávat je. Jednota a láska manželů navzájem má symbolizovat vztah Krista a církve. Manželství má být celoživotním svazkem mezi jedním mužem a jednou ženou.

Ženich a nevěsta jsou navzájem udělovatelem a příjemcem této svátosti, kněz je úředním svědkem, dává novomanželům po sňatku požehnání církve. Podle světského práva musí být přítomni další dva svědkové. Alespoň jeden z novomanželů musí být katolík.

Při svatbě po promluvě snoubenci odpoví knězi na tři otázky, které se týkají dobrovolnosti a nerozlučnosti sňatku a přijímání a výchovy dětí. Potom si vymění manželský slib, kněz potvrdí platnost jejich právě uzavřeného manželství a posvěti prsteny, které si manželé navzájem předají.

Novomanželé mohou přijmout při mši tělo a krev Páně.

Církev uznává platnost každého existujícího manželství, podmínky platnosti specifikuje kanonické právo. Platné manželství končí smrtí jednoho z manželů a nelze je rozvést, pouze ve zvláštních prokázaných případech prohlásit za neplatné. Manželství uzavřené z hlediska kanonického práva neplatně lze v určitých případech zplatnit konvalidací nebo sanací.

Vedle svátostí církev ustanovila svátostiny. „Jsou to posvátná znamení, kterými se na způsob svátostí naznačují účinky, zvláště duchovní, jichž se dosahuje na prosby církve. Svátostiny připravují člověka k přijetí hlavního účinku svátostí a posvěcují různé životní situace.“⁷

2.2.2 Denní modlitba církve

„Církev neustále chválí Pána, přimlouvá se u něho za spásu celého světa nejen eucharistickou bohoslužbou, ale i jinými způsoby, především modlitbou posvátného officia.“⁸ Současný oficiální latinský název denní modlitby církve zní Liturgia horarum. Dřívější doslovný překlad Bohoslužba hodin byl v roce 1988 nahrazen úředním názvem Denní modlitba církve. Breviář (Breviarium romanum – Římský breviář) je kniha obsahující příslušné modlitby. Termín Officium divinum (Božské officium) označuje činnost – modlitbu, povinnost této modlitby. Slovo hodinka (hora) označuje modlitby pro určitou denní dobu – hodinu (např. ranní, polední, večerní). V této souvislosti se pro officium používá též slovo hodinky.

2.2.2.1 Historie officia

Modlitební řád katolické církve má dlouhé dějiny. Kořeny můžeme spatřovat v modlitebním řádu židovském. Židé se scházeli v době přinášení oběti v jeruzalémském chrámě ráno a večer. Židé bydlící mimo Jeruzalém přicházeli ve stejnou dobu ke společné modlitbě do synagogy. Dále se Židé ještě modlili společně či soukromě dopoledne, v poledne a odpoledne. Podle tehdejšího značení hodin to bylo v hodině první (ráno), třetí (dopoledne), šesté (poledne), deváté (odpoledne a) dvanácté (večer).

Tímto způsobem se modlila i první křesťanská obec v Jeruzalémě. V této době se slavila mše pouze v neděli a při výjimečných příležitostech. Každý den se však konala modlitební shromáždění, obvykle ráno. Před svátky a před popravami členů pronásledované křesťanské obce se konala noční bdění.

Obsahem modlitebních shromáždění byla modlitba Otče náš, četba Písma svatého s výkladem, žalmy, hymny, přímlyvy a další modlitby.

V mnišských komunitách přibyla ve třetím století další doba modlitby – matutinum (před svítáním), ve čtvrtém až šestém století to byly další dvě hodinky: prima před

⁷ SC, čl. 60

⁸ SC, čl. 83

započetím práce a modlitba před spaním – kompletář. Tento modlitební řád byl zpočátku v různých mnišských komunitách rozdílný, pevnější schéma dostal v šestém století v benediktinských kláštorech. Byly stanoveny jednotlivé hodinky, které se mají modlit, a také bylo stanoveno, že se během týdne má pomodlit celý žaltář a během roku přečíst celé Písmo.

V sedmém století byla prima rozšířena o čtení řádových pravidel a životopisů svatých.

Dnešní podoba officia existuje od osmého století. Obsahuje matutinum a laudy (ranní chvály), primu (před začátkem denního zaměstnání), tercii (dopoledne), sextu (v poledne), nonu (odpoledne), nešpory (večer) a kompletář (před spaním).

Mniši v kláštorech se modlili officium celé, kněží (s lidem) většinou jen matutinum a laudy, někdy nešpory.

V osmém století vznikaly komunity kněží v jednom městě či při jednom kostele, a protože se řídili společnými pravidly – kánony, říkalo se jim kanovníci.

V desátém století se tyto komunity uvolnily, kněží odcházeli i na venkov, zůstala jim však povinnost modlitby officia. Poněvadž si nemohli všichni pořídit všechny potřebné knihy, zkráceně si poznačili, kdy se co má modlit. Odtud pochází název breviář (breviarium = latinsky zkráceně).

Od dvanáctého století jsou k této modlitbě zavázáni všichni kněží bez ohledu na příslušnost či nepříslušnost ke kanovnické komunitě.

IV. lateránský koncil v roce 1215 breviář kodifikoval. V této podobě zůstal v podstatě až do Druhého vatikánského koncilu.

Druhý vatikánský koncil officium aktualizoval. Zbavil ho mnišského charakteru a transformoval. Především ho zkrátil, hodinek bylo méně, žalmy se pomodlí během jednoho měsíce, nikoliv týdne, lze se modlit v lidovém jazyku, hymny lze nahradit lidovými zpěvy.

Denní modlitba církve není již pouze modlitbou kněží a řeholníků, ale má se ji modlit pokud možno celá církev – kněží i laici. Konstituce o posvátné liturgii Sacrosanctum Concilium pojednává o posvátném officiu v článcích 83 až 101. Mluví o jeho teologickém smyslu, pastoračním významu, směrnících pro reformu, duchovním užítku, jednotlivých částech a prvcích officia, závaznosti, záměně a dispensu, institutech usilujících o stav dokonalosti, společné modlitbě, účasti laiků a jazyku officia. Pro liturgickou hudbu má význam článek 99, ve kterém se říká: „Všichni, kdo se modlí officium v chóru nebo společně, ať vykonávají tento svěřený úkol co nejdokonaleji jak

vnitřní zbožností, tak vnějším chováním. Mimoto je lepší, když se officium v chóru nebo společně podle možnosti zpívá.“⁹

2.2.2.2 Jednotlivé části officia

- Uvedení do první modlitby dne nás zve k oslavě Boha, k naslouchání jeho hlasu.
- Modlitba se čtením nám předkládá úryvky z Písma z děl duchovních spisovatelů.
- Ranní chvály nás vybízejí k obrácení mysli k Bohu hned po probuzení.
- Modlitba uprostřed dne nás obrací k Bohu v průběhu dne, uprostřed práce.
- Nešpory jsou poděkováním za uplynulý den, za vše, co jsme mohli v tomto dni vykonat.
- Modlitba před spaním nás odevzdává v důvěře do rukou Božích.

2.2.2.3 Jednotlivé prvky officia

- Úvod – je neměnný prvek.
- Hymnus – je oslavná píseň. Je to lidový prvek, a proto může být nahrazen jinou duchovní básní nebo písni.
- Žalmy ze Starého zákona a kantika ze Starého a Nového zákona jsou oslavné zpěvy. Prvenství mají kantika z evangelia – Zachariášovo, Panny Marie a Simeonovo. Nejdůležitější myšlenku vždy vyjadřují antifony. Žalmy jsou podstatnou složkou denní modlitby církve.
- Krátké čtení z Písma, z děl církevních spisovatelů a z životopisů svatých jsou vybrána vzhledem k uspořádání liturgického roku.
- Zpěvy po čteních nechávají rezonovat myšlenku ze čtení.
- Prosby ranních chval mají charakter zasvěcující, prosby nešpor mají charakter přímluvný. Poslední přímluva je vždy za zemřelé.
- Modlitba Páně se pronáší v ranních chválách a v nešporách.
- Závěrečná modlitba vychází z liturgického charakteru příslušného dne nebo z charakteru denní doby (ráno – večer).
- Závěr je stejně jako úvod prvek neměnný.

2.2.2.4 Struktura officia

- Úvod.

⁹ SC, čl. 99

- Hymnus.
- Dva žalmy a kantikum se svými antifonami.
- Krátké čtení.
- Zpěv po krátkém čtení.
- Evangelní kantikum s antifonou (v ranních chválách Zachariášovo, v nešporách Panny Marie).
- Prosby s modlitbou Páně.
- Závěrečná modlitba.
- Zakončení.

Toto je struktura ranních chval a nešpor. Ostatní části denní modlitby církve mají obdobné uspořádání.

Denní modlitba církve je nejbohatší a nejkrásnější modlitbou církve, vytríbenou tisíciletými zkušenostmi. Úžasné je, když si člověk uvědomí, že se s ním totéž modlí i miliony křesťanů – tedy celá církev.

2.2.3 Ostatní liturgické útvary

2.2.3.1 Bohoslužba slova

Bohoslužba slova je poměrně volný a variabilní útvar. Pochází již ze starokřesťanské doby, kde se uplatnila ve dnech, kdy se neslavila mše. Dnes je živá v liturgii Velkého pátku. Má obdobnou formu jako liturgie mše. Obsahuje úvodní obřady, bohoslužbu slova, závěrečné obřady. Součástí může být také zpěv. Lze též zařadit přijímání těla Kristova. Bohoslužbu slova může vést jáhen nebo pověřený laik, zejména v případě, že nemůže být přítomen kněz. Vzhledem k tomu, že kněží ubývá, dá se předpokládat, že tato forma bohoslužby bude čím dál frekventovanější.

Formu bohoslužby slova může mít také ekumenické setkání, kající bohoslužba apod.

2.2.3.2 Svěcení a žehnání

Vedle základních prvků bohoslužby církve – svátostí a denní modlitby církve patří k liturgii také svátostiny – svěcení a žehnání. Liturgie svátostin je obdobou liturgie svátostí. Církev rozlišuje svěcení (konsekraci, například kostela) a žehnání (benedikci, například oltáře). I když se těmito svátostinám říká lidově svěcení, ve většině případů se

jedná o žehnání. Ve svých prosbách o Boží pomoc církev chválí Boha, který je pramenem všeho požehnání, jak je patrné z liturgické knihy žehnání benedikcionálu.

Na rozdíl od pevného počtu svátostí není počet žehnání ohraničený. V benedikcionálu jsou uvedena pouze nejčastější. Některá žehnání jsou spojena se mší nebo jinými svátostmi tak, že jsou jejich součástí (např. žehnání rodičů při křtu dítěte), k jiným je mše připojena (např. pohřeb). Jiná žehnání jsou samostatná: žehnání osob, žehnání kostela, jeho zařízení, náboženských předmětů (např. soch, obrazů, varhan, zvonů, obrázků z poutí, růženců apod.), žehnání související s určitými dny liturgického roku (např. žehnání adventního věnce), žehnání prostor (např. domu, bytu, pracoviště, polí apod.).

2.2.3.3 Pobožnosti

Pobožnosti jsou nejvolnější a nejlidovější podobou bohoslužby. Je to útvar stojící mezi liturgií a společnou modlitbou. Liturgická kniha agenda se zabývá pouze rámcovou strukturou a jednotlivými prvky pobožností. Nejsou zde závazné texty.

Do této kategorie patří různé druhy adorace eucharistického Krista (např. první pátky v měsíci, svátostné požehnání), obnova svátostí (např. obnova manželského slibu), bohoslužby vázané na určitou dobu v liturgickém kalendáři (např. křížové cesty, májové pobožnosti).

Hlavními prvky jsou litanie, přímluvné modlitby s opakovanou odpovědí. Také se zde uplatňuje zpěv a hudba.

2.3 Liturgický kalendář

Celý cyklus jednotlivých svátků, slavností, nedělí i všedních dnů je uspořádán v takzvaném liturgickém kalendáři. Základní jednotkou liturgického kalendáře je týden. Začíná nedělí, po níž následuje šest dní. Tomu odpovídají i názvy jednotlivých dní. Neděle je připomínkou Kristova vzkříšení (v ruštině se neděle řekne voskresenje) a seslání Ducha svatého, následující dny čerpají z tématu předešlé neděle.

Během celého liturgického roku si církev připomíná události ze života Ježíše Krista, Panny Marie a svatých. Tyto připomínky jsou podle závažnosti odstupňovány do třech kategorií:

- slavnosti – nejvýznamnější události ze života Pána Ježíše a života církve,
- svátky – připomínky osob a událostí v Písmu,

- památky – většina připomínek světců. Dělí se na památky závazné a nezávazné.

Před některými význačnými slavnostmi liturgického roku se slaví v předvečer vigilie (bdění). Některé slavnosti se slaví i následujících sedm dní, tedy celkem osm – tzv. oktáv. Devítidenní příprava se nazývá novéna (devítník) podle přípravy apoštolů, kteří se od nanebevstoupení Krista po devět dnů připravovali modlitbami na přijetí Ducha svatého.

Pořadí přednosti jednotlivých liturgických dnů udává tabulka liturgických dnů. V případě střetnutí liturgických dnů má přednost den v tabulce vyšší.

Liturgický kalendář má dlouhé kořeny. Přírodní zákonitosti jako je střídání ročních období, dne a noci vždy souvisely s náboženským kultem. Stejně to bylo i s židovským kalendářem, jehož mnohé prvky křesťanský kalendář přejal.

Velikonoce se slavily zřejmě od počátků křesťanství, doklady o tom existují přibližně z roku 150. Smrt i vzkříšení Ježíše Krista se připomínalo jednou slavností. Čtyřicetidenní příprava na Velikonoce – doba postní vznikla ve čtvrtém století, Popeleční středa byla zavedena v desátém století.

Vánoce se začaly slavit kolem roku 330, půlnoční mši datujeme od pátého století. Čtyřicetidenní doba adventní vznikla ve čtvrtém století ve Francii, dnešní podobu, kdy advent začíná čtvrtou nedělí před 25. prosincem, má od devátého století.

Svátky křesťanům připomínaly význačné události Kristova života, výroční dny úmrtí Panny Marie, apoštolů, mučedníků, vyznavačů. Pro velké množství těchto upomínek na významné osobnosti církve se roku 835 začala slavit slavnost Všech svatých a kolem roku 1000 Památka zesnulých.

Dnešní podobu má liturgický kalendář od roku 1973.

Liturgický rok začíná první nedělí adventní. První tři týdny adventu mají charakter přípravy na druhý příchod Krista, poslední týden před Vánocemi připravuje narození Ježíše. Slavnost Narození Páně připadá na 25. prosinec, začíná však již po západu slunce předchozí den – Štědrý večer. Následuje vánoční oktáv, ukončený 1. ledna slavností Matky Boží, Panny Marie. 6. ledna se slaví Zjevení Páně, svátkem Křtu Páně následující nedělí vánoční doba končí. Dříve zahrnovala ještě 2. února svátek Uvedení Páně do chrámu.

Následuje čtyři až devět týdnů liturgického mezidobí.

Popeleční středou začíná čtyřicetidenní doba postní (bez neděl, kdy půst není) do Bílé soboty včetně. Je to období duchovní obnovy před Velikonocemi. Květnou nedělí začíná Svatý týden, ve kterém vrcholí příprava na slavení Velikonoc.

Bohoslužbou Zeleného čtvrtku začíná a nešporami slavnosti Zmrtvýchvstání Páně končí velikonoční triduum (třídenní). Bohoslužba na Zelený čtvrtek je připomínkou poslední večeře Páně, obřady Velkého pátku připomínají umučení Krista, Velikonoční vigilie na Bílou sobotu a nedělní slavnost Zmrtvýchvstání jsou vrcholem celého liturgického roku. Do druhé velikonoční neděle následuje velikonoční oktáv. Velikonoční doba pokračuje čtyřicet dní po Zmrtvýchvstání, kdy se ve čtvrtek koná slavnost Nanebevstoupení Páně, na kterou navazuje svatodušní nověna. Slavností Soslání Ducha Svatého (50 dní po Zmrtvýchvstání) velikonoční doba končí.

Následuje druhá část liturgického mezidobí, během něhož se slaví slavnost Nejsvětější Trojice, slavnost Těla a krve Páně a slavnost Nejsvětějšího Srdce Ježíšova. Poslední slavností v liturgickém mezidobí je slavnost Ježíše Krista Krále. Příští neděli začíná advent dalšího cyklu.

Mešní texty pro neděle jsou uspořádány do tří cyklů: A, B, C. Mešní texty pro všední dny (feriální) jsou uspořádány do dvou cyklů: 1, 2.

Liturgický kalendář obsahuje:

- pravidelné střídání nedělí a dnů v týdnu,
- vánoční a velikonoční okruh,
- slavnosti, svátky a památky.

Na liturgickou dobu jsou vázány liturgické barvy:

- fialová (barva kajícího) pro dobu adventní, postní a pro bohoslužby za zemřelé,
- bílá (barva radosti, nevinnosti) pro dobu vánoční, velikonoční, pro připomínky Pána Ježíše kromě jeho umučení, Panny Marie, andělů a svatých, kteří nebyli mučedníky,
- červená (barva krve a ohně) pro připomínky umučení Pána Ježíše, Ducha Svatého a mučedníků,
- zelená (barva naděje) pro mezidobí.

Vedle těchto základních barev se může použít barva zlatá (místo kterékoliv jiné předchozí barvy), černá (při bohoslužbě za zemřelé) a růžová (na třetí neděli adventní a čtvrtou neděli postní).

3. LITURGICKÁ HUDBA

3.1. Význam liturgické hudby

Hudba a zpěv vždy patřily k základním prvkům náboženských obřadů všech kultů.

V motu proprio sv. Pia X. z 22.11.1903 se píše o tom, že církevní hudba je podstatnou součástí slavnostní liturgie.¹⁰ Tím se podílí na jejím hlavním cíli, kterým je Boží sláva a posvěcení a vzdělání věřících. Hudba při liturgii není pouze ozdobou, ale je součástí liturgie samé. Z konstituce Sacrosanctum concilium, z výše zmíněného motu proprio a dalších dokumentů vyplývá, že hudba má sloužit liturgii a ne naopak. Hudba má být „ancilla liturgiae“, i když v konstituci přímo tohoto výrazu použito není. S liturgií jsou spjaty další druhy umění jako architektura a výtvarné umění, sakrální hudba má však zvláštní postavení mezi ostatními druhy umění, protože slova, na které se váže, jsou vlastní součástí liturgie.

3.2 Historie liturgické hudby, zvláště české

3.2.1 Gregoriánský chorál

Základní formou křesťanského bohoslužebného zpěvu je až do dnešní doby chorál. O tom, že křesťané již v prvních stoletích při bohoslužbách zpívali, není pochyb, ale nemáme přímé doklady o podobě tohoto zpěvu. Protože prvními vyznavači křesťanství byli Židé, dá se předpokládat, že křesťanský zpěv vyrostl ze zpěvů židovských. Později ho začala ovlivňovat řecká hudba antická. Z doby kolem roku 200 pocházejí hymny v antickém stylu. Poněvadž po roce 313 neexistovala jednotná liturgie (mezi dobou Ježíšova života a písemnými zprávami o jeho činnosti uplynulo nejméně patnáct let, vyvinuly se proto různé tradice), byla i hudba doprovázející liturgii zřejmě rozmanitá.

V liturgickém zpěvu se setkáváme se slavnostním čtením lekcí, přednesem žalmů ve všech způsobech obvyklých u Židů, s vyvinutějšími, ale hospodárnými melodickými typy, převahou ještě sylabickými (na každou slabiku zpravidla jeden, řidšeji dva – tři tóny) a s bohatě kolorovanými (melismatickými) jubilacemi. Začíná vystupovat rozdíl mezi Východem a Západem, liturgickým jazykem se na rozdíl od východní řečtiny stala latina. Východní vlivy jsou však na západní bohoslužbě patrné, zvláště v ambroziánském chorálu. (Svatý Ambrož byl v poslední čtvrtině čtvrtého století milánským biskupem.) Největší význam pro římskou liturgii má gregoriánský chorál.

¹⁰ Srov. Motu proprio Pia X. O posvátné hudbě

Zakladatelem tohoto liturgického zpěvu je Řehoř Veliký, který byl papežem v letech 590 – 604. Sebráním, zkrácením a revizí všech dosud užívaných bohoslužebných zpěvů vznikl liturgický zpěvník, tzv. Řehořův antifonář, který se měl stát obecně platnou normou, a k jehož provádění byly zakládány tzv. scholy cantorum. Tento způsob církevního zpěvu se postupně rozšířil do západní a střední Evropy a zatlačoval starší oblastní a národní zvyklosti.

Postupem doby rostla zásoba původních liturgických zpěvů. Chorál též nabýval na objemu tropováním liturgického textu (přidáváním textu pod jednotlivé noty melismat). Podobně vznikly i nejmladší útvary gregoriánského chorálu – sekvence. Oba jevy byly z liturgického zpěvu později odstraněny, Pius V. (1568) ponechal v mešní liturgii pouze pět sekvencí: velikonoční Victime paschali laudes, svatodušní Veni sancte spiritus, Lauda Sion o Božím Těle, Stabat Mater k svátku Sedmibolestné Panny Marie a Dies irae ke mši za zemřelé. V chorálu již najdeme jednotlivé části mše, jak je známe dnes – mešní orinárium (stálé) a proprium (proměnlivé), a rovněž officium, zvláště nešpory.

Chorál se zpočátku šířil převážně ústní tradicí, později se začal zaznamenávat neumatickou notací. Tento zápis byl velmi nepřesný. Velkým pokrokem bylo zavedení notové osnovy Quidonem z Arezza v 11. století. V této době však v hudbě nastupuje místo jednohlasého zpěvu vícehlas a gregoriánský chorál chudne. Výsledkem je ustrnutí, někdy i deformace, zvláště když se do popředí dostává menzurální (měřená – rytmizovaná) hudba, která stojí v protikladu k jeho volnému rytmu.

Přesto si církve gregoriánského chorálu váží jako nejstaršího křesťanského zpěvu, založeného hlubokou vírou světců prvních století, vytříbeného kulturou umělců vychovaných vysokou klasickou kulturou Řeků a jiných starých národů jižní a východní Evropy a Blízkého Východu, a klade jej na první místo v duchovní hudbě. V poslední době chorál opět rozkvétá a věnuje se mu přes jeho obtížnost a náročnost stále více interpretů.

Do Čech přichází gregoriánský chorál pravděpodobně s křesťanstvím. V roce 845 byla v bavorském Řezně pokřtěna skupina českých pánů, kteří sem mohli přinést latinskou liturgii. Naproti tomu nejstarší dochovaná česká píseň Hospodine, pomiluj ny má text staroslověnský, nápěv připomíná ambroziánský chorál. Staroslověnská liturgie, kterou na Velké Moravě od roku 863 budovali Cyril a Metoděj, zmizela počátkem 10. století s rozvrácením Velkomoravské říše Maďary. Latinská liturgie s chorální praxí je doložena v hagiografické literatuře o svatém Václavu (zavražděn v roce 929/931). Důležitou událostí je založení pražského biskupství roku 973. Od této doby narůstal

počet duchovních v katedrále, formoval se ritus. Plodným obdobím pro rozvoj českého liturgického zpěvu je 13. a 14. století. V těchto kompozicích ustupuje modální struktura a naznačuje se již dur – mollové cítění.

3.2.2 Počátky vícehlasu a období renesance

Historicky a stylově nejstarším vícehlasem v českých zemích je od 12. století organum. Tento vícehlas byl pěstován v kláštorech, které byly propojeny s okolními zeměmi, především na jih, jihozápad a západ. Byla nalezena tzv. benedicamina (dvojhlas využívající výměny hlasů) s texty o svatém Václavu, Ludmile, Prokopovi a dalších našich světcích. Pro tyto skladby je charakteristické, stejně jako pro další typy organa využití prázdných intervalů – prim, kvart, kvint, oktáv. Základní typ organa se nazývá cantus planum binatim, tj. zdvojený chorál, který vzniká vytvořením druhého hlasu ke gregoriánské melodii, zprvu improvizálně, později fixovaně. Od 13. století se organum začíná rozvětlovat, vznikají nové typy, které již opouštějí gregoriánskou melodii.

Organum ve stylu francouzské notredamské školy (skladatelé Leoninus, Perotinus) se v české hudbě téměř nevyskytuje. V tomto období ars antiqua (12. – 13. století) vznikají nové hudební formy jako je motetus či conductus.

Také varhanní hudba nabývá na významu. Hydraulické varhany (organum hydraulicum) ze starého Řecka zanikly koncem starověku, místo nich se kolem roku 350 na Východě objevily varhany pneumatické (organum pneumaticum). Na Východě však varhany zůstaly světským nástrojem. K rozšíření tohoto nástroje na Západě přispěly politické styky prvních Karlovců s Východem. Byzantští vyslanci jej přinesli roku 757 darem Pipinovi Krátkému. Do chrámu začaly varhany pronikat v 9. století.

Roku 1324 byl vydán první oficiální dokument o liturgické hudbě – konstituce Docta Sanctorum Patrum papeže Jana XXII.

Období ars nova (14. – počátek 15. století) je charakterizováno objevem menzurální notace, rozšiřováním počtu hlasů v polyfonii. Do Čech přenesl tento typ hudby Guillaume de Machaut (kanovník v Remeši a kancléř Jana Lucemburského). V této době se objevuje polyfonní ordinárium.

Vrcholnou formou polyfonie je kontrapunkt (z latinského punctum contra punctum – nota proti notě), kde jednotlivé hlasy kontrapunktují kolem cantu firmu (hlasu hlavního), kterým bývá často chorál. Rozkvět této formy zaznamenáváme v období renesance. Nejvýznamnějším druhem hudby této doby je polyfonní mše a motet.

Renesanční motet je čtyř - šestihlasá skladba na duchovní text. V letech 1400 až 1600 se hudební vývoj přesouvá do třech generací nizozemské školy (Guillaume Dufay, Johannes Ockeghem, Jacob Obrecht, Josquin Despres) a školy benátské a římské (Orlando di Lasso, Giovanni Pierluigi da Palestrina, Andrea a Giovanni Gabrielli, Hans Leo Hassler, Jacobus Gallus a další).

Církevní hudbou se též zabýval Tridentský koncil. V dekretu ze 17. září 1562 nařizuje odstranit všechny nedůstojné výstřelky. Reformou chrámového zpěvu byl pověřen Palestrina.

3.2.3 Období baroka

Tato éra přináší do hudby nové prvky: doprovázenou monodii a koncertantní styl a nové hudební formy: concerto grosso (střídání dvou nebo více nástrojových skupin, později vznikl koncert pro sólový nástroj a orchestr), oratorium (obdoba opery s duchovním obsahem, nejvýznamnějším skladatelem Georg Friderich Händel), oratorní pašije (zvláštní druh oratoria, ve kterém je zhudebněn biblický text, využívá recitativů, árií a sborů včetně orchestru, uplatňuje se v bohoslužbě reformované církve), pašijové oratorium (pašije, ve kterých je biblický text nahrazen básnickým duchovním textem), kantátu (vícedílná skladba s áriemi, recitativy a sborovými partiiemi s doprovodem orchestru na duchovní básnické texty s biblickými tématy) a kantátovou mši (zhudebněný text mešního propria jako sled jednotlivých uzavřených čísel s doprovodem orchestru). Ve všech těchto formách vynikl největší barokní skladatel Johann Sebastian Bach.

Čistě instrumentální formou užívanou při bohoslužbě byla sonata da chiesa (chrámová sonáta).

V bohaté varhanní literatuře najdeme především fugy, toccaty, preludia, canzony, passacaglie, fantazie, ve kterých opět vynikal J. S. Bach. První normy pro varhanní hru jsou uvedeny v knize pokynů pro biskupskou bohoslužbu Caeremoniale episcoporum (r. 1600). Zásady liturgické hudby a zpěvu podle dokumentů Tridentského koncilu formuluje encyklika Benedikta XIV. Annus qui (r. 1749). V konstituci Piae sollicitudinis studio (r. 1657) se papež Alexander VII. staví proti zneužívání liturgie ke koncertnímu provedení.

3.2.4 Období klasicismu

V období klasicismu se rozvíjejí především instrumentální formy. Mše jako forma se těší zájmu i slavných klasiků jako byli představitelé první vídeňské školy Josef Haydn (čtrnáct mší), Wolfgang Amadeus Mozart (patnáct mší) a Ludwig van Beethoven (dvě mše). Vznikají nové typy jako missa brevis (místo některých částí preludují varhany), missa solemnis (bohatě instrumentovaná, účast sólistů, místo Benedictus někdy užit hymnus Te Deum) a missa plenaria (zhudebněna pro určité svátky, obsahuje ordinarium i proprium, příkladem je requiem). Dále jsou zhudebňovány nešpory, mariánské antifony, loretánské litanie. V tvorbě J. Haydna bychom našli oratoria Stvoření světa a Čtvero ročních období, instrumentální pašije Sedm slov vykupitelových. Mozart v oblasti chrámové hudby kromě slavného Requiem a Korunovační mše zkomponoval například také sedmnáct Epistelsoaten (církevní sonáty, které se hrály po čtení epištoly).

V Čechách byl nejvýznamnější osobností v této době František Xaver Brixi, který je autorem velkého množství chrámových skladeb (105 mší, 263 hymnů, 26 nešpor, 5 requiem a další). Dalšími významnými autory jsou Jan Antonín Koželuh, Jan Křtitel Kuchař, Karel Blažej Kopřiva, Jiří Ignác Linek, Jakub Jan Ryba (autor oblíbené české pastorální mše Hej, mistře), František Xaver Dušek a další.

Značné množství českých hudebních skladatelů odcházelo do ciziny, například Jan Václav Antonín Stamic, Jan Jiří a František Bendové, Jan Křtitel Vaňhal, Leopold Koželuh, Josef Mysliveček a další.

3.2.5 Období romantismu

Raný romantismus v oblasti vokálně - instrumentální tvorby navazuje na tradice vídeňských klasiků. Můžeme zmínit mešní kompozice Franze Schuberta, Carla Maria von Webera, oratoria Paulus a Elias Felixe Mendelssohna Bartholdyho. Novoromantismus obohacuje liturgickou hudbu o novou harmonii a instrumentaci, například Requiem Hectora Berlioze, Ostříhomská mše Ferenze Liszta či Requiem Giuseppe Verdiho. Největším skladatelem katolické chrámové hudby té doby byl Anton Bruckner (Te deum z Deváté symfonie, Mše d moll, f moll a e moll).

V české hudbě v tomto období na poli duchovní hudby vynikl především Antonín Dvořák, autor slavných skladeb Stabat Mater, oratorium Svatá Ludmila, Žalm 149, Mše D dur, Requiem, Biblické písně.

Na Moravě působil augustinián starobrněnského kláštera Pavel Křížkovský (zde byl jeho žákem Leoš Janáček), který byl ředitelem kůru olomoucké katedrály.

V druhé polovině 19. století se v církevním umění objevily restaurační tendence, například napodobování středověkých slohů ve stavitelství. V liturgické hudbě se projeví snahou o návrat ke gregoriánskému chorálu a klasické polyfonii 16. století. Tyto snahy byly označovány jako ceciliánské hnutí (svatá Cecílie je považována za patronku církevní hudby). V této době byly zakládány reformní sbory, hudební školy a kurzy. V Německu bylo založeno Všeobecné německé ceciliánské sdružení, v Řezně a v Římě vznikly Instituty církevní hudby.

U nás vznikla v roce 1879 Obecná jednota cyrilská, která až do roku 1948 vydávala časopis Cyril. Zakládaly se diecézní a farní Cyrilské jednoty. V duchu cecilianismu komponovali chrámovou hudbu František Zdeněk Skuherský, Josef Förster, Karel Stecker, František Musil, Josef Nešvera, František Picka, Eduard Tregler, Karel Douša, Vojtěch Říhovský. Josef Bohuslav Foerster vyšel z cecilianismu, ale svou tvorbu obohatil novoromantickými prvky.

Toto ceciliánské hnutí způsobilo odtržení církevní hudby od současných hudebních proudů, které se ubíraly jiným směrem.

3.2.6 Duchovní hudba 20. století

Velké duchovní kompozice skladatelů 20. století jsou většinou určeny ke koncertnímu provedení, nikoli k využití v liturgii. Mezi tato díla patří Král David, Jana z Arcu, Vánoční kantáta Arthura Honeggera, Mše, Žalmová symfonie, Canticum sacrum, Threni Igora Stravinského, Válečné requiem Benjamin Brittena, dále díla Karola Szymanovského, Krysztófa Pendereckého, Oliviera Messiaena, Francise Poulence a mnohých jiných.

Z českých děl jmenujme Glagolskou mši Leoše Janáčka, Polní mši, Horu tří světél, Hymnus ke svatému Jakubu a Proroctví Izaiášovo Bohuslava Martinů. Autorem velkých děl je také Petr Eben: Missa adventus et quadragessimae, Missa cum populo, Vesperae, oratorium Posvátná znamení a další.

3.2.7 Česká lidová duchovní píseň

V křesťanském starověku a raném středověku lidová duchovní píseň prakticky neexistovala. Latinský chorál byl v podstatě zpěvem lidovým. Když se latinská liturgie v rámci misí dostávala do zemí, kde latina byla pro lid nesrozumitelná, vznikala

potřeba zpěvů v národním jazyce. Lidová duchovní píseň je v podstatě umělá, ale vytvořená pro zpěv lidu. Nejstarší duchovní písně vznikaly překladem aklamací, tropů, hymnů a sekvencí. Nejprve se lid aklamacemi zapojoval do latinského zpěvu zpívaného klérem (trojí zpěv latinsky, německy a česky v Kyrie eleison), dále tropus ke Kyrie eleison, kdy aklamace byla rozšířena o další text a podložena melodií, a později přibýly duchovní písně v lidovém jazyce.

Nejstarší českou duchovní písní je *Hospodine, pomiluj ny* z 11. století, která pravděpodobně vznikla z krátkých litaní, zpívaných při procesích. Původně tato píseň byla zpívána při světských příležitostech, nebyla liturgická. Je doložena v letech 1055, 1248 a 1260, nejstarší zápis jejího nápěvu je zanesen v traktátu břevnovského mnicha Jana z Holešova z roku 1397.

Druhou nejstarší písní je *Svatý Václave* z 12. století. Zápis textu se objevil v latinské kronice kanovníka Beneše Krabice z Veitmile v roce 1368.

Dalšími starými písněmi jsou *Buoh všemohúcí* a *Jezu Kriste, ščedry kněže* ze 14. století. Pražská synoda v roce 1406 povolila zpěv pouze těchto čtyř písní při státních slavnostech, procesích a kázáních.

Ze začátku 15. století se dochovalo asi dvacet českých lidových duchovních písní, například *Ó, spasitedlná oběti*, *Zdravas, královno slavnosti*, *Vizme pacholíčka*, *Stala se jest věc divná*. V tomto období již byly také zhudebněny modlitby *Otče náš*, *Zdravas*, *Věřím* a *Desatero*.

V 15. století vznikla v Čechách řada latinských duchovních písní, které se v 15. a 16. století zpívaly v celé Evropě: *Ave hierarchia*, *Jesus Christus nostra salus*, *Surrexit Christus hodie*, *Dies est laetitiae* a další. Franusův kancionál z roku 1505 jich obsahuje na 160.

Z této doby pochází také rorátní zpěvy, při jejichž provedení se uplatňovala literátská bratrstva. Nejstarší rukopis českých rorátních zpěvů pochází z roku 1540.

Období baroka je bohaté na tvorbu českých duchovních písní, určených jak sborům (literátům), tak lidu. Hudebně i básnicky originální tvorbu nám zanechal Adam Michna z Otradovic.

V době osvícenství se objevují mešní písně, většinou umělecky průměrné, obsahově jednostranné.

Z období romantismu pocházejí mnohé písně dosud živé v Kancionálu: *Bože, před tvou velebností*, *Pozdvihni se, duše, z prachu*, *Na své tváře padáme*, *Ejhle, oltář Hospodinův září*, *Chválu vzdejme, Ježíši Králi* a mnoho dalších.

Česká lidová duchovní píseň je nejen cenným liturgickým dědictvím naší duchovní hudby, ale také naší národní kultury. Na tento odkaz navazují svou tvorbou současní autoři textů jako Jan Zahradníček, Václav Renč, Josef Hrdička i hudební skladatelé Petr Eben, Zdeněk Pololáník, Josef Olejník, Bohuslav Korejs, Karel a Jiří Břízovi.

3.3 Liturgická hudba v Konstituci o posvátné liturgii Sacrosanctum concilium

Liturgické hudbě je v konstituci Sacrosanctum concilium věnována šestá kapitola, článek 112 – 121.

Článek 112 pod titulem Hudba a liturgie vyzdvihuje význam církevní hudební tradice, která představuje nedocenitelný poklad a nad ostatní umělecké projevy vyniká úzkým spojením s liturgií. Bohoslužebnému zpěvu vyslovilo velkou chválu Písmo svaté i svatí Otcové, kteří v čele se sv. Piem X. vysvětlili, jaká je role liturgické hudby ve vztahu k bohoslužbě. V článku 112 je vyzdvižena posvátnost liturgické hudby, je-li spjata s liturgickým děním. Liturgická hudba dokáže vroucněji vyjádřit modlitby lidí, sjednotit jejich srdce a dodat posvátným obřadům slavnostní ráz. Otcové zde připomínají, že církev schvaluje všechny formy pravého umění, mají-li náležité vlastnosti, a přijímá je do liturgie.

V článku 113 je zmíněna slavná bohoslužba se zpěvem a aktivní účastí lidu. Zde se také pojednává o liturgickém jazyku. Odkazuje se na články 36, 54, 63 a 101 téže konstituce. Oficiálním jazykem církve je nadále latina, ale lze, a někdy je velmi užitečné, uplatnit národní jazyk. O tomto uplatnění rozhoduje příslušná církevní autorita, případně po poradě s biskupy, apoštolský stolec tato rozhodnutí přezkoumá, potvrdí. Podobný postup je při překladech textů pro liturgii z latiny do národního jazyka. Rovněž i posvátné officium se mají klerici modlit latinsky, modlitbu v národním jazyce ve schváleném překladu může povolit ordinář.

V článku 114 projevují Otcové starost a péči o kvalitu liturgické hudby, o zřizování a zdokonalování pěveckých sborů, zvláště při katedrálách. Biskupové a ostatní duchovní správcové mají dbát na to, aby na každém druhu zpívané bohoslužby mohlo mít aktivní účast celé shromáždění věřících.

Článek 115 klade důraz na vzdělávání v liturgické hudbě, zvláště v seminářích, noviciátech a učilištích mužských a ženských řeholí a v ostatních katolických ústavech a školách. Doporučuje se zřizovat vyšší ústavy pro liturgickou hudbu a věnovat pozornost liturgickému vzdělání hudebníků a zpěváků, zvláště dětských.

Čelné místo gregoriánskému chorálu přiznává článek 116, připouští však i jiné druhy liturgické hudby, zvláště polyfonii, odpovídají-li duchu liturgických úkonů.

V článku 117 se doporučuje dokončení typového vydání knih gregoriánského chorálu a pořízení kritického vydání knih, vyšlých po reformě Pia X. Pro menší kostely má být vydána sbírka jednodušších melodií.

Článek 118 je věnován lidovému náboženskému zpěvu. Je třeba podporovat tento zpěv, při liturgických obřadech mají znít hlasy věřících a mají být proto v tomto duchu promyšleny směrnice a rubriky.

Článek 119 se zabývá hudebními tradicemi národů, k nimž přinesli víru misionáři a jejichž kultura je odlišná od evropských zvyklostí. Zde se doporučuje věnovat této tradiční hudbě náležitou vážnost, přizpůsobit liturgii národní povaze toho kterého národa a působit ve prospěch této hudby ve školách i při bohoslužbě.

V článku 120 je pojednáno o hudebních nástrojích, zvláště píšťalových varhanách, které jsou v latinské církvi chovány ve velké úctě. Varhany dodávají církevním obřadům slavnostnost a dokážou mysl lidí povznést k Bohu. Jiné nástroje se připouštějí, pokud slouží ve shodě s důstojností chrámu a k povznesení věřících. Souhlas dává příslušná autorita.

Poslední článek této kapitoly – 121 je věnován umělcům, kteří liturgickou hudbu pěstují, a skladatelům, kteří ji tvoří. Vyslovuje se zde, že by měla být tvořena díla nejen pro velké sbory ve velkých chrámech, ale také pro menší sbory, která by povzbuzovala k aktivní účasti celé shromáždění věřících. Texty mají být vybírány v souladu s katolickou naukou, především z Písma svatého a liturgických textů.

3.4. Liturgická hudba v úvodu ke konstituci O posvátné liturgii Musicam sacram (O hudbě v posvátné liturgii)

Tento dokument podrobněji rozvádí ustanovení Druhého vatikánského sněmu, která se týkají hudby v liturgii.

3.4.1 Úvod

V úvodu se píše, že Druhý vatikánský koncil uvažoval pozorně o posvátné hudbě v její souvislosti s liturgickou reformou. Při započaté liturgické obnově vyvstaly otázky v oblasti církevní hudby, které bylo nutno řešit. Proto Rada, ustanovená k provádění konstituce Sacrosanctum concilium, sepsala a zveřejnila 26. září 1964 instrukci

k provádění liturgické hudby. Obsahem této instrukce jsou pouze hlavní směrnice, nikoliv celé zákonodárství.

V úvodu je rovněž vyjádřena naděje, že tyto směrnice přijmou duchovní správcové, hudební umělci i věřící a budou svorně usilovat o dosažení pravého cíle církevní hudby, kterým je „oslava Boží a posvěcení věřících.“¹¹

Je zde podána charakteristika církevní hudby – církevní hudba je hudba vytvořená pro bohoslužbu, má posvátnou a krásnou formu. Patří sem gregoriánský chorál, stará i moderní církevní polyfonie různých druhů, církevní hudba pro varhany a pro jiné přípustné nástroje a lidový duchovní zpěv liturgický i mimoliturgický.

3.4.2 Některé všeobecné směrnice

V této části instrukce se zdůrazňuje význam hudby pro liturgii, neboť hudba umocňuje sílu modlitby, svou krásou přibližuje pozemskou liturgii liturgii nebeské. Je žádoucí, aby se zpívaným obřadům dávala přednost před obřady beze zpěvu. Má se podporovat aktivní účast lidu.

Je třeba, aby to, co se má zpívat, se opravdu zpívalo, avšak takovým druhem a formou, jakou si žádá ráz věci. Mezi slavnostní formou liturgických úkonů, kdy se zpívá všechno, a nejjednodušší formou, při které se vůbec nezpívá, je mnoho stupňů. Výběr částí, které se mají zpívat, je závislý na důležitosti jednotlivých částí, slavnostnosti dní a shromáždění.

Je třeba přihlížet ke schopnostem těch, kteří mají zpívat. Nemá-li kněz či příslušující způsobilý hlas, mají se jednotlivé části zřetelně odrecitovat. Nemá to však být z pohodlnosti. Výběr církevní hudby pro sbor i pro lid má záviset na schopnostech těch, kteří mají zpívat. Církev nevyklučuje žádný druh církevní hudby z liturgických úkonů, jen když odpovídá duchu dotyčného úkonu a povaze jednotlivých částí a nebrání povinné účasti lidu (*participatio actuosa*).

Je nutné si uvědomit, že slavnostnost liturgických úkonů nezávisí tolik na okázalé formě jako na důstojném a zbožném vykonávání obřadů.

3.4.3 Účastníci liturgických obřadů

V této části instrukce pojednává o podílu jednotlivých účastníků na liturgii. Liturgii slaví lid pod vedením biskupa nebo kněze, zvláštní funkci pak vykonávají vedle kněze a

¹¹ SC čl. 112

jeho přísluhujícího ministranti, lektoři, komentátoři a členové scholy cantorum. Věřící mají mít aktivní účast vnitřní (myšlení, pozornost) i vnější (gesta, postoj těla, aklamace, odpovědi a zpěv). Lid má rozumět, být přiváděn ke stále větší účasti, nesmí být vyloučen z částí, které se ho týkají (sbor by neměl zpívat celé ordinarium a proprium). V určitou chvíli je třeba zachovat posvátné ticho.

Pozornost je také věnována hudebnímu vzdělání v církevním zpěvu jak v řeholních společenstvích, v chrámových sborech, tak všech věřících od školního věku. Je zde vyzdvížena důležitost chrámových sborů při katedrálách, menších sborů při kostelích nebo alespoň jednoho vycvičeného zpěváka. Je potřebné přednášet přidělené části srozumitelně.

Vedle hudebního vzdělání zpěváků je potřebné též vzdělání liturgické. Na této odborné výchově se mají podílet diecézní, národní i mezinárodní organizace pro církevní hudbu.

Kněz i přísluhující se mají připojovat k hlasu celé obce ve zpěvech, které patří lidu.

3.4.4 Zpěv při mši svaté

V tomto bodě instrukce dává pokyny, jak rozlišit mezi mší slavnou, zpívanou a čtenou, i když je dobré zvláště o nedělích a svátcích dávat přednost formě mše zpívané. Jednotlivé stupně mají být upraveny tak, aby prvního stupně bylo možné použít samostatně, druhého a třetího úplně nebo částečně, ne však bez prvního stupně.

K prvnímu stupni patří:

- ve vstupních obřadech modlitba,
- v bohoslužbě slova aklamace k evangeliu,
- v bohoslužbě oběti modlitba nad obětními dary, Preface s dialogem a Sanctus, zvolání kněze: „Tajemství víry“ a aklamace lidu, závěrečná doxologie kánonu, modlitba Páně s předchozí výzvou a embolismem, „pokoj Páně“, modlitba po přijímání, propouštěcí formule.

K druhému stupni patří:

- Kyrie, Gloria a Agnus Dei,
- Credo,
- modlitba věřících.

K třetímu stupni patří:

- zpěvy k průvodu vstupnímu a k přijímání,

- zpěv po čtení nebo epištoly,
- aleluja před evangeliem,
- zpěv k obětování,
- čtení Písma svatého, pokud není vhodnější je přednést bez zpěvu.

Zpěvy ke vstupu, k obětování a k přijímání, které jsou v Graduálu, lze nahradit jinými zpěvy, schválenými příslušnou územní autoritou. Je však třeba zachovat shodu zpěvů s příslušnou částí mše svaté, se svátkem nebo s liturgickým obdobím.

Je prospěšné, aby lid měl účast i na zpěvu propria. Významný je zpěv po čtení ve formě graduále nebo rezponzoriálního žalmu, kde se mají všichni pokud možno přidat.

Vícehlasé ordinarium může být provedeno pěveckým sborem bez doprovodu nebo s nástrojovým doprovodem, lid však nesmí být úplně vyloučen. Lze také zpěvy ordinaria rozdělit mezi scholu a lid nebo mezi dvě strany lidu. Vyznání víry mají zpívat všichni nebo lid má mít přiměřenou účast, podobně „Svatý“ má zpívat celá obec spolu s knězem. „Beránku“ se může opakovat tolikrát, kolikrát je potřeba, opět je vhodná účast lidu.

Modlitbu Páně přednáší lid společně s knězem buď latinsky s nápěvy již existujícími nebo v národním jazyku s nápěvy schválenými příslušnou autoritou.

Při čtených mších může být některá část ordinaria či propria zpívána nebo může být přednesen jiný vhodný zpěv na začátku, k obětování, k přijímání a na konci mše, avšak musí se shodovat s příslušnou částí mše, svátkem nebo liturgickým obdobím.

3.4.5 Zpívání církevních hodinek

Instrukce zde připomíná článek 99 konstituce O posvátné liturgii, ve kterém se doporučuje zpěv církevních hodinek všem, kdo se je modlí v chóru nebo společně. Dále se doporučuje, aby se alespoň o svátcích a o nedělích zpívala některá část církevních hodinek, a to především hlavní modlitby, tj. chvály a nešpory.

Při zachování platných právních předpisů i zvláštních indultů lze použít zásady „odstupňované“ slavnosti, části určené svou povahou pro zpěv (dialogy, hymny, verše, chvalozpěvy) se zpívají, ostatní se recituje.

I v této oblasti mají být věřící náležitě poučováni a vzděláváni, aby měli plnější účast na veřejné modlitbě církve.

Také v církevních hodinkách se počítá s užíváním národního jazyka a vyzývá se ke skládání přiměřených nápěvů.

3.4.6 Církevní hudba při udělování svátostí a svátostin, při zvláštních úkonech liturgického roku, při bohoslužbě slova a pobožnostech

V tomto oddíle je prezentována zásada posvátného sněmu, aby se dávala přednost konání obřadů s účastí věřících před soukromým slavením. Zpěv má při tom velkou důležitost.

Rovněž slavnostní udělování svátostí a svátostin jako biřmování, svěcení kostela nebo oltáře, pohřby atd. se má konat pokud možno se zpěvem, aby se zvýšila slavnostnost obřadu, nelze však do něho vnášet nic světského nebo pro bohoslužbu nevhodného.

Je třeba také zpestřit zpěvem obřady, které mají v liturgii zvláštní význam, především obřady Svatého týdne.

Posvátný sněm vyzývá ke skládání vhodných nápěvů, které by umožnily i v národním jazyce slavnostní formu obřadů.

Hudba při různých pobožnostech a při konání bohoslužby slova má mít vzor ve mši svaté, lze však připustit i díla, která nemají uplatnění v liturgii, přesto mohou přispívat ke zbožnosti a podporovat rozjímání posvátných tajemství. Dobře lze zařadit zvláště žalmy, historická i nová církevní hudební díla, lidové náboženské písně i nástrojovou hru, především na varhany.

3.4.7 Jazyk užívaný při zpívaných liturgických úkonech. Uchování pokladu církevní hudby

Instrukce zde cituje konstituci O posvátné liturgii: „V latinských obřadech ať je zachováno užívání latinského jazyka, partikulární právo v té věci zůstává nedotčeno. Avšak ve mši, při udělování svátostí i jinde v liturgii může být pro lid nezdědka velmi užitečné uplatnit národní jazyk.“¹² Rozhodnutí v této věci náleží příslušné církevní autoritě, potvrzuje Apoštolský stolec.

Duchovní správci se mají postarat o to, aby věřící dovedli recitovat či zpívat určené části mešního řádu také latinsky. Ve velkých a frekventovaných městech by v neděli měla být nejméně jedna mše latinská. Je třeba zachovávat předpisy posvátné kongregace pro semináře a univerzity o liturgické výchově bohoslovců.

Římské liturgii je vlastní gregoriánský chorál, má mít hlavní místo. Má užívat nápěvů obsažených v úředních typických vydáních.

¹² SC, čl. 36

Pro menší kostely má být pořízeno jednodušší vydání.

Má se používat jiných jednohlasých nebo vícehlasých skladeb ze zděděného pokladu i nových.

Je třeba zvážit vhodnost starých skladeb pro latinské mše v současné liturgii. Při jednom liturgickém úkonu lze užít více jazyků.

Je třeba pečovat o uchovávání pokladu církevní hudby, hudební vzdělání, tvorbu nových děl nejen pro velké pěvecké sbory, ale i pro menší scholy i pro celé obce věřících. Skladby, které neodpovídají duchu obnovené liturgie, lze ponechat pro pobožnosti.

3.4.8 O nápěvech pro texty v národním jazyce

Instrukce zde ukládá odborníkům, odpovědným za pořizování lidových překladů určených k podložení nápěvy, aby dbali nejen o přesnost překladu, ale také o vhodnost národního textu ke zhudebnění. Je třeba zachovat zvláštnosti a povahu jazyka i národa. V příslušné komisi by měli být zastoupeni odborníci pro jazyk latinský i národní.

O použití textů zhudebněných v minulosti, které se neshodují přesně se schválenými překlady liturgických textů rozhoduje příslušná územní autorita.

Zvláštní důležitost mají nápěvy, které přísluší knězi a přísluhujícím. Zde se doporučuje k uvážení, zda by mohly být vodítkem zděděné latinské nápěvy pro nápěvy v národním jazyce. Tyto nové nápěvy musí schválit příslušná územní autorita.

Konferenci biskupů se klade za úkol, aby se postarala o jednotný lidový překlad v témže jazyku, kterého se užívá v různých krajinách, rovněž o jeden nebo více společných nápěvů, aby se podpořila společná účast všech, kdo mluví týmž jazykem.

Hudební umělci jsou vyzýváni ke studiu děl minulosti, aby na ně navázali svou tvorbou, která však musí dbát nových zákonů a potřeb posvátné liturgie.

Hudebníci se mají vyvarovat v kostele pokusů a nenarušovat posvátnost místa a důstojnost liturgického úkonu.

V zemích s vlastní hudební tradicí je třeba upravit církevní hudbu tak, aby se vhodně spojil smysl bohoslužeb se svéráznými tradicemi těchto národů. Ti, kdo se věnují této práci, mají mít dostatečné znalosti jak liturgie a hudební tradice církve, tak i jazyka, lidového zpěvu a zvláštností národa, pro který pracují.

3.4.9 Církevní hudba nástrojová

O hudbě instrumentální se v *Musicam sacram* píše v tom smyslu, že hudební nástroje mohou být při posvátných obřadech velmi užitečné jak k doprovodu zpěvu, tak k samostatnému využití. Nejvíce ceněny jsou v latinské církvi píšťalové varhany jako tradiční hudební nástroj. O použití jiných nástrojů k bohoslužbě rozhoduje příslušná autorita. Je nutno mít na zřeteli ducha a tradici jednotlivých národů, avšak je třeba vyloučit prvky vyloženě světské.

Hudební nástroje mají podpírat a doplňovat zpěv, nesmí však jej přehlušovat a činit text nesrozumitelným. Když přednáší některou část kněz nebo příslušující, mají nástroje mlčet.

Varhan či jiných dovolených nástrojů lze k doprovodu zpěvu pěveckého sboru nebo lidu použít při zpívaných i čtených mších svatých a jiných posvátných úkonech. Samostatně mohou hrát nástroje na začátku, dřív než kněz přistoupí k oltáři, při obětování, při přijímání a na konci mše kromě doby adventní, postní, svatého třídenní, hodinek a mše za zemřelé.

Varhaníci a ostatní umělci by měli nejen řádně ovládat svůj hudební nástroj, ale měli by také proniknout do ducha posvátné liturgie.

V každé diecézi by měla být vytvořena komise pro církevní hudbu, která by se skládala z osob v církevní hudbě zkušených a která by spolupracovala jak s liturgickou komisí, tak s dalšími institucemi, které se starají o hudbu.

Tuto instrukci při audienci kardinála A. M. Larraona, prefekta této posvátné kongregace, schválil papež Pavel VI. dne 9. února 1967, svou autoritou potvrdil a poručil uveřejnit. Současně stanovil, aby vešla v platnost dne 14. května 1967 o Hodu Božím svatodušním.

Základními dokumenty týkajícími se liturgické hudby jsou:

Motu proprio sv. Pia X.: *Inter pastoralis officii* z 22.11.1903.

Apoštolská konstituce Pia XI.: *Divini cultus sanctitatem* z 20. 12. 1928.

Encyklika Pia XII. *Musicae sacrae disciplina* z 25.12.1955.

Instrukce o církevní hudbě a posvátné liturgii ze 3.9.1958.

Konstituce II. vatikánského koncilu o posvátné liturgii *Sacrosanctum concilium* ze 4.12.1963. (LK)

(První) instrukce k správnému provádění Liturgické konstituce *Inter Oecumenici* z 26.9.1964.

Instrukce o hudbě v posvátné liturgii Musicam sacram z 5.3.1967.

Druhá instrukce ke správnému provádění Liturgické konstituce Tre abhinc annos ze 4.5.1967.

Všeobecné pokyny k Římskému misálu z 26.3.1970.

Třetí instrukce ke správnému provádění Liturgické konstituce Liturgicae Instaurationes z 5.9.1970. Direktář pro dětské mše: Pueros baptizatos z 1.11.1973.

Všeobecné pokyny k Římskému misálu (editio typica tertia 2002).

3.5 Závěr studijní části práce

Liturgie je místem setkání s Bohem i místem vytváření společenství církve. V ní mají věřící účast na Kristově tajemství, v ní se uskutečňuje vykoupení lidí. V liturgii se křesťané shromažďují, modlí, čerpají sílu z Božího slova, v eucharistické hostině přijímají Boží milost. K liturgii by se měli všichni věřící dobře připravovat, zvláště ti, kteří vykonávají v církvi zvláštní službu. K nim bezpochyby patří varhaníci, kteří by měli znát všechny náležitosti k provádění liturgie a liturgické hudby. Proto jsem v první části své práce popsala liturgii, její vývoj a její jednotlivé prvky, stejně tak liturgickou hudbu, její vývoj a směrnice, kterými se má řídit. V druhé části své práce se budu zabývat aktuálním stavem liturgické hudby na kůrech šesti vikariátů litoměřické diecéze.

4. STAV LITURGICKÉ HUDBY V SOUČASNÉ DOBĚ NA VYBRANÉM ÚZEMÍ

4.1 Statistické údaje o farnostech, počtu, působení a vytíženosti varhaníků

Ke zjištění stavu liturgické hudby ve vybraných vikariátech jsem rozeslala 71 dotazníků (viz příloha č. 1) konkrétním varhaníkům i na adresy farností, vrátilo se mi třicet pět vyplněných dotazníků, to je téměř padesát procent. Jsem si vědoma toho, že výsledky mého výzkumu nejsou zcela objektivní, protože se dotazník pravděpodobně nedostal ke všem potřebným respondentům, například jedna farnost může zahrnovat několik kostelů, přičemž o varhaníkovi z malé obce se vůbec nedozvím. Dá se předpokládat, že vyplněné dotazníky mi poslali lidé aktivní, angažovaní, kteří se o problém úrovně hudby při liturgii zajímají a snaží získat co nejvíce vědomostí, zkušeností a dovedností.

Nejvíce varhaníků v hodnoceném vzorku působí v obci či městě od 1 000 do 20 000 obyvatel (sedmnáct), ve městě nad 20 000 obyvatel působí dvanáct varhaníků, v obci do 1 000 obyvatel sedm varhaníků. Ve většině kostelů je mše několikrát za týden (v sedmnácti), denně ve dvanácti kostelích, v pěti kostelích pouze v neděli, ve třech je bohoslužba jinak. Více nedělních mší svatých ve farnosti uvádí dvacet jeden respondent, jednu mši čtrnáct respondentů. Nedělní bohoslužby či bohoslužeb se podle odhadu dotázaných zúčastní většinou dvacet až sto lidí (devatenáct odpovědí), v osmi odpovědích byl odhad do dvaceti a ve stejném počtu sto až dvě stě lidí. Více než dvě stě lidí bylo uvedeno pouze v sídelním městě biskupa.

Ve více kostelích hraje dvacet z dotázaných varhaníků, patnáct hraje pouze v jednom. V kostele se v osmnácti případech střídají dva varhaníci, čtrnáct varhaníků působí sólově, ve čtyřech kostelích se střídá více varhaníků. Sedmnáct varhaníků hraje několikrát v týdnu, patnáct pouze v neděli, čtyři doprovázejí bohoslužby každý den. To, že se varhaníci znají s většinou farníků, uvedli ve dvaceti dvou případech, se všemi v sedmi odpovědích, čtyři se znají asi s polovinou, tři s některými farníky. Nikdo neuvedl, že by se neznal prakticky s nikým.

Ve vybraném vzorku varhaníků převládají muži (devatenáct) nad ženami (šestnáct), ženy jsou však mladší (průměrný věk čtyřicet dva let), mužům je průměrně padesát let. Celkový průměrný věk je čtyřicet šest let, nejmladší varhanici je dvacet let, nejstaršímu varhaníkovi je sedmdesát devět let. Průměrná délka působení varhaníka v této službě je dvacet let. Za tuto dobu se průměrně vystřídal tři až čtyři faráři. Někteří tyto údaje

obtížně určovali, v každém případě jsou varhaníci ve svém místě stabilnější. Velká většina z nich bydlí a je činná v jednom místě.

Ve většině farností působí jeden kněz (dvacet sedm farností), v osmi farnostech působí více kněží. Všichni varhaníci svého (své) kněze znají, mají na něho (na ně) kontakt. Většina (dvacet šest) se s ním (s nimi) stýká i mimo kostel, někdy pracovně, častěji při přátelském popovídání, setkání farníků a podobně. Bohoslužbu společně připravují ve dvaceti sedmi případech, sedm uvedlo, že nepřipravují, dva částečně nebo občas. Ti, kteří uvedli, že bohoslužbu společně s knězem nepřipravují, napsali jako důvod dlouhodobou spoluprací, fundovanost a důvěru kněze v jejich zkušenost.

Ve dvanácti farnostech není chrámový sbor ani schola, v jedenácti působí chrámový sbor, v deseti jiné uskupení, ve čtyřech mají scholu. Deset varhaníků spolupracuje s těmito hudebníky, osm je jejich vedoucími, sedm je členy, pouze jeden nespolečně. Dvacet osm varhaníků spolupracuje s dalšími lidmi ve farnosti, sedm nespolečně.

I když tato část otázek a odpovědí spíše statisticky vypočítává údaje o farnosti, počtu bohoslužeb a podobně, vypovídá o varhanících nesmírně důležitou teologicky významnou věc a tou je fakt, že téměř všichni varhaníci chápou svou činnost nejen jako službu Bohu, ale i jako službu celému společenství církve. Se svou farností vpravdě vytvářejí *communio*. Svědčí o tom údaje o spolupráci s kněžími, společné přípravě bohoslužeb, spolupráci s farníky, zpěváky, sborem či scholou a dalšími hudebníky.

4.2 Činnost varhaníků ve farnosti

Varhaníci jsou také lidé velmi obětaví a pracovití, jak je patrné z převahy těch, kteří hrají několikrát v týdnu a ve více kostelích. Pro tuto vlastnost hovoří také čas strávený při výkonu jejich funkce a přípravě na ni, je to průměrně čtyři až pět hodin týdně, někteří uváděli až čtrnáct hodin za týden, někteří napsali, že čas pro tuto službu nepočítají a rádi jej obětují v jakémkoli množství. Většina varhaníků se věnuje ve farnosti pouze zajišťování hudby (dvacet), ale to zdaleka není málo, a každý by měl dělat především to, co umí dělat nejlépe, podobně mluví i konstituce *Sacrosanctum concilium*, jak je citováno už v první části bakalářské práce. Mnozí však pracují ve farnosti ještě jako kostelníci (sedm), lektoři (pět), ministranti (tři), katecheté (tři), akolyté (dva), v jiných službách (jedenáct), především jako pastorační asistenti. Neznamená to ovšem, že by nějak překračovali své kompetence, spíše jsou obětaví a ochotní pracovat pro farnost, zvláště tam, kde se nedostává vhodných a pilných lidí.

Je zajímavé, že většina varhaníků zná své předchůdce (dvacet devět z třiceti pěti), ale je alarmující, že většina varhaníků nemá nástupce (dvacet sedm), pouze čtyři uvedli, že žáky měli a stejný počet vyučuje varhanní hře v současnosti. Při pohledu na věkové složení účastníků liturgie v našem městě se mi vnucuje otázka, kdo bude chodit do kostela za několik let. Podobně bychom se asi měli tázat, kdo bude v budoucnosti doprovázet bohoslužby.

4.3 Varhaníci – křesťané, teologické vzdělání varhaníků

Pokud si položíme otázku, jací jsou varhaníci křesťané, vyplývá z dotazníku zhruba toto: všichni varhaníci jsou věřící katolíci, dvacet osm z nich bylo v katolické víře vychováno, sedm přijalo víru později. Do kostela chodí z přesvědčení, neboť na mši svatou chodí ve velké většině chodí, i když nehrají (třicet jeden proti dvěma, kteří nechodí, a dvěma, kteří neodpověděli).

Náboženské vzdělání většinou získávali už od dětství (dvacet osm – odpovídá počtu narozených do katolické rodiny), devět navštěvovalo biblické hodiny, jedenáct se soukromě vzdělávalo, třináct se vzdělává samostudiem, teologickou fakultu studovalo nebo studuje pět varhaníků.

Patnáct respondentů čte pravidelně Katolický týdeník, třináct občas, sedm nečte. Osm varhaníků nečte žádná periodika, ostatní ano. Převažuje Zdislava a Varhaník, dále se opakují Immaculata, Svatá Hora, Communio, Světlo, vyskytly se i tituly Nezbeda, Tarsicius, Řád, Teologické texty, YMCA, někteří uváděli i denní tisk (Mladá fronta dnes, Lidové noviny), internetové stránky (www.katolik.cz), Amen, Report, Universum, Český bratr. Jeden dotázaný neodpověděl.

Teologickou literaturu čte osm varhaníků, občas čtrnáct, nečte třináct. Obsah dokumentů II. vatikánského koncilu zná osmnáct dotázaných, což je víc než polovina, nezná šestnáct, jeden neodpověděl. Křesťanskou beletrii si občas přečte dvacet jeden varhaník, více ji čte šest varhaníků, nečte ji vůbec osm.

Na svou varhanickou činnost se většina varhaníků pečlivě připravuje, jak už bylo řečeno výše, a to vyhledáváním příslušných textů i cvičením na varhany. Při bohoslužbách a přípravě na ně používají Misál (sedmnáct), Lekcionář (šestnáct), Direktář (devět), Žaltář (dvacet dva), Breviář (pět), Příručku pro varhaníky (deset), jiné knihy – blíže neuvedené (tři). Pouze čtyři nepoužívají žádnou literaturu. Ve velké většině se snaží dále vzdělávat – dvacet šest varhaníků se zúčastňuje vzdělávacích kurzů, snaží se získávat zkušenosti spoluprací s ostatními varhaníky (dvacet čtyři).

4.4 Varhaníci - hudebníci

Na otázku, zda je důležitější, aby byl varhaník dobrý hudebník, nebo zda má větší význam jeho kvalita křesťanství, drtivá většina odpověděla, že obojí má stejnou důležitost (třicet), jeden uvedl, že varhaník má být především dobrý křesťan, čtyři odpověděli, že varhaník by měl být především dobrý hudebník (někteří připsali, že všichni by měli být dobří křesťané, čímž se blíží první odpovědi).

Když se podíváme na hudební vzdělání varhaníků, zjistíme, že nejvíce z nich prošlo základní uměleckou školou (dvacet jeden), čtrnáct mělo soukromé vyučování, jedenáct je samouky, šest varhaníků má konzervatoř nebo varhanickou školu, jeden je absolventem akademie múzických umění, jeden studuje sbormistrovství na univerzitě.

Většina varhaníků nekomponuje (dvacet osm), zato vlastní improvizace využívá dvacet pět varhaníků, což svědčí o jejich slušném hudebním nadání a hudebně-teoretickém vybavení. (Z dotazníku pochopitelně nelze posoudit kvalitu této improvizace.) Vedle toho někteří používají i sbírek preludií (osm). Někteří se pouze spoléhají na preludia zkomponovaná fundovanými skladateli, což je samozřejmě lepší než špatná improvizace (deset).

Třicet tři varhaníci doprovázejí bohoslužby na píšťalové varhany, deset na elektronické, jiných nástrojů (například harmonia) využívají tři. V jednom případě občas vystupuje orchestr.

Znalost varhan zkoušela otázka ohledně traktury. Pouze tři varhaníci nevěděli, jakou trakturu mají varhany v jejich kostele, ostatní uvedli patnáctkrát mechanickou, patnáctkrát pneumatickou a šestkrát elektrickou.

Schopnost hry na varhany s pedálem uvedli dvacet čtyři respondenti, deset pedál nepoužívá, jeden neodpověděl. Dá se předpokládat, že varhaníci, kteří nehrají s pedálem, jsou klavíristé, kteří se snaží sloužit ve farnosti v rámci svých možností.

Otázky, které se zabývaly vlastní hudbou při liturgickém slavení prozradily o varhanících, ale i farnících v jednotlivých obcích toto: nejfrekventovanějším zpěvníkem je Kancionál, používají jej ve všech farnostech. Mešní zpěvy zařazuje dvanáct varhaníků, z Hosany zpívá deset křesťanských obcí, Písně z Taizé zaznívají v osmi farnostech, jiných zpěvníků využívá pět varhaníků. Nejčastěji uváděnou oblíbenou písní je Ó, srdce Páně (tříkrát), K nebesům dnes zalet' písní (dvakrát), další písně byly uvedeny jednou, většinou z Kancionálu. Dvanáct varhaníků neupřednostňuje žádnou píseň. Co se týká počtu písní, které mají jednotlivé farnosti v repertoáru, nejčastěji se objevil v odpovědi rozsah Kancionálu (jedenáct), do sta písní bylo uvedeno osmkrát, do

padesáti sedmkrát, nad sto šestkrát, do dvaceti jednou, ve dvou případech uvedeno nebylo. Výběr písní se uskutečňuje nejčastěji podle svátků (ve třiceti případech), dále podle znalosti farníků (ve dvanácti případech), podle mešních textů (v jedenácti případech), podle oblíbenosti (v šesti případech), ve dvou případech odpověď na tuto otázku chyběla.

4.5 Varhaníci – aktivní vedoucí kůrů

Většina varhaníků se občas snaží rozšiřovat repertoár a nacvičovat s lidmi nové písně (dvacet čtyři), nikdo je však nenacvičuje často, jedenáct je nenacvičuje vůbec. V některých farnostech lidé nejsou příliš ochotni se nové písně učit (patnáct), v některých vcelku ano (čtrnáct), ve čtyřech jsou ochotni, ve čtyřech nejsou vůbec ochotni. Překvapil mě jeden dotazník, ve kterém bylo uvedeno, že lidé jsou ochotni se učit, ale varhanice nové písně nenacvičuje. (Vysvětluje to však špatný zdravotní stav paní a také fakt, že je samouk.) Lituji varhaníka, který se snaží občas něco nového nacvičit, ale lidé z farnosti nechtějí. Nejčastější kombinací byla snaha varhaníka nacvičovat písně a vcelku ochota lidí se nácviku zúčastnit, což je potěšující.

Častým problémem a předmětem diskuse bývá tempo, ve kterém lidé zpívají. Někdy je chyba ve varhaníkovi, který nezvládá rychlejší hru, někdy varhaník marně bojuje s neovlivnitelnými výraznými hlasy zpěváků. Dvacet pět varhaníků se snaží tempo zpívaných písní ovlivnit, deset ne. Většina varhaníků vnímá tempo jako přiměřené, devět jako pomalé, dva jako velmi pomalé, nikde se nezpívá příliš rychle. Nejvíce bylo těch, kteří se snaží tempo korigovat (například uvedli, že dříve bylo tempo pomalé, nyní vlivem stálého snažení varhaníka přiměřené), ale jsou i někteří varhaníci, kteří se o změnu tempa nesnaží, byť jim připadá pomalé. Z dotazníků jako takových vyplývá, že to zřejmě nebude z lhostejnosti k liturgické hudbě, z neznalosti či nezájmu, ale proto, že ne každému varhaníkovi se podaří nad různými nešvary věřících vyhrát. Možná, že v zájmu jednoty společenství je někdy moudřejší ustoupit.

4.6 Praktické provádění liturgie

Příjemně mě překvapilo, že se ve všech farnostech zpívá ordinárium, nikde ho pouze nerecitují. Všichni zpívají Břízovo ordinárium, oblíbený je také Olejník (uvedlo jej sedmnáct varhaníků), poměrně často uváděné je také Ebenovo ordinárium (čtrnáctkrát), Pololánika znají ve čtyřech farnostech, Missu Mundi provádějí v pěti kostelech, sedm varhaníků uvádí jiná ordinária.

Naproti tomu mešních proprií užívají pouze ve čtyřech farnostech, dvacet sedm dotázaných odpovědělo záporně, čtyři se nevyjádřili. Nabyla jsem dojmu, že mnozí nevědí, o co se jedná. (Cituji z jednoho dotazníku: „Co to je, propánajána?“) Ve většině farností zřejmě vlastní mešní texty nahrazuje vždy lidový zpěv. V obcích, kde není chrámový sbor ani schola, je to pochopitelné. Chrámové sbory zřejmě zpívají sborové skladby s obsahem podobným lidovému duchovnímu zpěvu. V této oblasti je ještě mnoho příležitostí pro hudební skladatele, aby dokázali nabídnout skladby různé obtížnosti, ale stejné liturgické správnosti a vhodnosti pro sbory na rozdílné technické úrovni, k čemuž je vybízí článek 121 Konstituce o posvátné liturgii.¹³

Žalmy se ve většině farností zpívají, nezpívají se pouze ve čtyřech farnostech. Nejčastěji se využívá nápěvů Korejse (šestnáct), dále Olejníka (čtrnáct), Jiřího Břízy (dvanáct), upraveného chorálu (osm), Pololánika (čtyři), jiných nápěvů využívá dvanáct varhaníků. Nejčastěji zpívá žalm sám varhaník na kůru se svým vlastním doprovodem, což není nejšťastnější řešení, ale mnohdy technicky jediné možné. Stejně často zpívá zpěvák na kůru s doprovodem. Ambon je místo v kostele, odkud by mělo zaznívat Boží slovo včetně rezponziálního žalmu. Děje se tak v sedmi farnostech bez doprovodu, v osmi farnostech s doprovodem. Dva varhaníci uvedli jinou možnost, kterou blíže nespecifikovali.

Odpovědi lidu doprovází třináct varhaníků, nedoprovází dvacet jeden, dva neodpověděli. Zajímavé byly některé důvody, proč aklamace lidu doprovázejí: z estetických důvodů, pro udržení tóniny, každý kněz zpívá jinak – jeden Olejníka, druhý chorálně, protože existuje nápěv – noty, pouze při slavnostech. Někteří varhaníci se téměř omlouvali, že nedoprovázejí, někteří to nepovažují za nutné, někde není možné doprovázet pro malou účast lidu, malou schopnost zpěvu, není možné rozeznat tóninu, ve které kněz zpívá. Líbila se mi odpověď: „1) aklamace lidu se nemá doprovázet, 2) stejně to neumím“.

Na otázky ohledně použití latiny při liturgii odpověděli respondenti takto: dvacet sedm varhaníků její použití považuje za správné, čtyři za nesprávné, odpovědi ostatních byly neurčité. Při mši latinu dvacet dva varhaníci nepoužívají, třináct varhaníků ji používá.

¹³ Srov. SC, čl. 121

4.7 Cíle a přání varhaníků

Poslední otázky v dotazníku se týkaly přání a tužeb varhaníků. Téměř všichni by ve farnosti rádi změnili špatný stav varhan, někteří malou účast věřících na bohoslužbách, kvalitu zpěvu, přístup věřících ke společné činnosti. Pro zlepšení své varhanické činnosti by uvítali více času na cvičení na varhany, zlepšení své hry, zpěvu a improvizace, zdraví, možnost dalšího vzdělávání (pochvalně se zmiňovali o kurzech pro varhaníky, které pro ně pořádá litoměřická diecéze), nechyběla také touha po podpoře a ocenění od kněží.

4.8 Možnosti vzdělání pro varhaníky v litoměřické diecézi

Litoměřická diecéze věnuje vzdělávání varhaníků náležitou pozornost. Na popud dlouholetého varhaníka v Mostě a skladatele liturgické hudby Ing. Jiřího Břízy (zemřel v roce 2004 na Velký pátek) se dvakrát za rok uskutečňuje setkání varhaníků diecéze se vzdělávacím programem (viz příloha č. 2).

První setkání se uskutečnilo v Mostě 16. února 2002. Téma mělo název Liturgie, varhaník, přednášejícím byl prof. Bohuslav Korejs. Odpoledne se konal koncert duchovní hudby s postní tematikou místního chrámového sboru Cantores sancti Venceslai.

Další setkání se konalo 9. listopadu 2002 rovněž v Mostě na téma Sbormistr a zpěváci, vedení sboru, opět přednášel prof. Korejs. Odpolední program obsahoval ukázky z festivalu duchovní hudby Tibi laus, konaného v Mostě v sudých letech.

Po těchto dvou „zahřívacích kolech“ byla setkání přenesena do Litoměřic. 26. dubna 2003 prof. Korejs dával všeobecné podněty ke hře na varhany, odpoledne udílel rady diecézní organolog MUDr. Tomáš Horák.

15. listopadu 2003 přednášel Mons. Josef Socha, generální vikář královéhradecké diecéze na téma Spolupráce mezi knězem a varhaníkem, pro odpolední program si Ing. Jiří Bříza připravil úvahu o historii a stavu liturgického pěvu a možnostech jeho obnovy.

Na setkání 15. května 2004 měl mít dopolední příspěvek Ing. Jiří Bříza, ale vzhledem k jeho úmrtí se uskutečnil pouze plánovaný poslech CD z Festivalu duchovní hudby v Ústí nad Orlicí mše „Za papeže“ a byl přednesen dopis na rozloučenou všem varhaníkům (viz příloha č. 3). Odpoledne odpovídal na dotazy MUDr. Tomáš Horák, nácvičku skladeb J. Břízy se ujal pan Šobán z Chomutova.

Hlavním tématem setkání 13. listopadu 2004 byla improvizace, výklad a praktické ukázky předváděl v katedrále Petr Štěpán, odpoledním tématem byla práce se sborem – hlasová cvičení a nácvik písní v podání Markéty Gabrielové.

7. května 2005 ukazoval nácvik méně známých skladeb Mgr. Josef Zadina, regenschori katedrály Svatého Ducha v Hradci Králové, téma se jmenovalo Přínos současných moravských autorů pro oživení českého liturgického prostředí. Odpoledne se diskutovalo o diecézním hudebním archivu.

Zatím poslední setkání varhaníků se uskutečnilo 3. prosince 2005, na kterém opět vystoupil Mgr. Josef Zadina, který připravil bohatý program písní a sborových skladeb k nácviku. Odpoledne přednášel Mgr. Václav Urban z Ústí nad Labem o základech vedení sboru a na otázky týkající se varhan odpovídal MUDr. Tomáš Horák.

5. ZÁVĚR

Liturgie je vrcholným projevem církve, je nutno ji provádět zodpovědně, svědomitě, s úctou a pokorou. Církev jí přikládá velkou důležitost, jak je patrné z faktu, že Konstituce o posvátné liturgii byla prvním dokumentem II. vatikánského koncilu (vyhlášena 4. prosince 1963). Liturgická hudba a zpěv jsou integrální složkou bohoslužby, liturgii by měli dobře znát všichni varhaníci a ostatní hudebníci, kteří se podílejí na utváření hudební složky při bohoslužbě, proto jsem velkou část své práce o liturgické hudbě věnovala liturgii samé.

Některými zpěvy se bohoslužba koná (Kyrie, Gloria, zpěvy mezi čteními, Credo, preface a Sanctus, doxologie), některé zpěvy liturgické úkony doprovázejí (zpěvy k průvodům, Agnus k lámání eucharistického chleba), v každém případě by liturgická hudba měla vyjadřovat základní poslání liturgie, to je bohopocta a posvěcení věřících. Má-li tuto funkci řádně plnit, je třeba, aby byla kvalitní, aby byla konána s láskou a fundovaností.

Můj průzkum ukázal, že varhaníci se snaží vykonávat své povolání co nejlépe, ať působí ve větším městě či zcela malé obci. Místo působení nemá na kvalitu jejich práce vliv, v dnešní době je možné zásluhou moderních komunikačních prostředků být i v nejdlejší vsi informován o všem, co se děje v církvi i ve světě. Téměř s polovinou oslovených jsem komunikovala přes internet. Horší je to s možností využít své znalosti a dovednosti v malé obci, kde se nenajde dost lidí, aby bylo možno dát dohromady alespoň komorní sbor.

Dle mého názoru je vzorek varhaníků, kteří přispěli do dotazníku, je natolik pestrý, že se z něj dají vyvodit alespoň přibližné závěry o kvalitě liturgické hudby na našich kůrech. Většina varhaníků prošla dobrým hudebním vzděláním, aby mohla působit ve svých obcích či městech. Domnívám se, že úroveň je vyšší než se všeobecně soudí. Je pochopitelné, že za varhany venkovských kostelů neusedají vysokoškolsky vzdělaní profesionálové a také regenschori jako slušně placený zaměstnanec je zatím nedosažitelným ideálem, přesto si myslím, že již neplatí skeptický názor například Petra Ebena v přednášce Česká duchovní hudba 20. století na Symposiu musicae sacre v roce 1994, že liturgická hudba v naší zemi, zvláště v menších městech a na vesnicích, byla

vlivem totalitního režimu zničena a klesla na nejnižší úroveň.¹⁴ Pokud tomu tak bylo na počátku devadesátých let, zdá se, že se situace lepší.

Ne zcela všichni varhaníci mají řádné teologické vzdělání, někteří se dopouštějí určitých omylů (například v otázce správnosti latiny v liturgii se téměř dvacet tři procent varhaníků mylí), přesto si myslím, že o podobě současné liturgie mají přehled a případné nejasnosti konzultují se svými duchovními správci.

Hudební vzdělání alespoň na úrovni základní umělecké školy má šedesát procent varhaníků, čtyřicet procent se vzdělávalo soukromě. I když někteří začínali jako autodidakti, doplnili si vzdělání později. Osobně takového varhaníka znám a mohu potvrdit, že hraje velmi dobře.

V podstatě všichni varhaníci považují za důležité, aby byl varhaník dobrý křesťan, sami se o to snaží.

Jsem přesvědčena, že pravidelná setkávání varhaníků je dobrou cestou ke zkvalitnění chrámové hudby. Při těchto akcích mají varhaníci také možnost vyměňovat si navzájem zkušenosti, případně notový materiál. Bylo by dobré, kdyby přednášky vycházely také v tištěné podobě, aby si je účastníci kurzů mohli odvézt domů, případně by mohly být zaslány těm, kteří se nemohli některého kurzu zúčastnit. Výborné by také bylo pravidelné rozesílání časopisu s tematikou liturgické hudby, kde by byly jako příloha notové materiály, ze kterých by varhaníci a sbormistři mohli čerpat. Toto však vyžaduje spoustu času a také finance, obojího se nedostává. S podobnými těžkostmi se potýká i Společnost pro duchovní hudbu v rámci celé České republiky, o to větší problém je to na území jednotlivých regionů.

Ing. Jiří Bříza přišel s myšlenkou založit diecézní školu pro varhaníky na úrovni středoškolského vzdělání. Setkal se však s malým zájmem varhaníků i duchovních správců, z celého plánu nakonec zbyly pouze výše zmíněné kurzy.

Mezi nevěřícími není o hru na varhany příliš zájem, stejně jako klesá počet žáků v základních uměleckých školách obecně. Je to způsobeno snižujícím se počtem obyvatelstva a přenesením zájmu na jiné volnočasové aktivity.

Přesto věřím, že varhaníci byli, jsou a budou i nadále. Stejně jako se modlíme za nová kněžská povolání, měli bychom se modlit za nový varhanický dorost a dělat pro tuto službu vše, co je v našich silách.

¹⁴ Srov. Povinnosti a možnosti výchovy a praxe v oblasti posvátné hudby (musica sacra) ve světle učení II. vatikánského koncilu, Praha: Canonica Strahoviensis Ordinis Praemonstratensis in Monte Sion Pragae, 1994, str. 88

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá problémem liturgické hudby. V první části představuje liturgii, její historii a vývoj. Popisuje jednotlivé liturgické útvary, tj. svátosti, denní modlitbu církve a ostatní liturgické útvary, prochází liturgický kalendář. V druhé části pojednává o významu liturgické hudby, seznamuje s její historií, uvádí, co se o ní píše v dokumentech Sacrosanctum concilium a Musicam sacram. Třetí část hodnotí vzdělanost varhaníků a stav liturgické hudby na vybraném území litoměřické diecéze na základě zpracovaného dotazníku.

KLÍČOVÉ POJMY

Liturgie. Dějiny liturgie. Liturgická hudba. Chrámoví varhaníci. Liturgická vzdělanost.

ANNOTATION

Liturgical qualifications of church organists, ideals and reality.

This bachelor diploma work is dealing with liturgical music. In the first part it shows liturgy, its history and development. It describes particular liturgical forms – that means holy sacraments, daily prayer of the Church and other liturgical forms, it also follows the liturgical calendar. In the second part the work deals with the meaning of liturgical music, it shows its history, and quotes what documents of the Sacrosanctum concilium and Musicam sacram states about it. The third part of the work evaluates the qualifications of church organists and the level of liturgical music within the chosen Litoměřice Diocese on the basis of an assessed questionnaire.

KEY TERMS

Liturgy. History of Liturgy. Liturgical music. Church organists. Liturgical qualifications.

Použité zkratky:

KKC – Katechismus katolické církve

LG – Lumen gentium

SC – Sacrosanctum concilium

Prameny:

Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995.

Lumen gentium, in *Druhý vatikánský sněm. Dokumenty*, Roma: Křesťanská akademie, 1983.

MOTU PROPRIO PIA X., *O posvátné hudbě*, Roma, 22. listopadu 1903.

POSVÁTNÁ KONGREGACE OBŘADŮ, *O hudbě v posvátné liturgii Musicam sacram*, Roma, 5. března 1967.

Sacrosanctum concilium in *Druhý vatikánský sněm. Dokumenty*, Roma: Křesťanská akademie, 1983.

Literatura:

Adolf ADAM, *Liturgika*, Praha: Vyšehrad, 2001.

Karel CIKRLE, Jiří SEHNAL, *Příručka pro varhaníky*, Rosice: Gloria, 1999.

Gracian ČERNUŠÁK, *Dějiny evropské hudby*, Praha: Panton 1974

František KUNETKA, *Stručné dějiny hudby a zpěvu v liturgii*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999.

Ladislav POKORNÝ a kol., *Obnovená liturgie*, Praha: Česká katolická charita, 1976.
Povinnosti a možnosti výchovy a praxe v oblasti posvátné hudby (musica sacra) ve světle učení II. vatikánského koncilu, Praha: Canonica Strahoviensis Ordinis Praemonstratensis in Monte Sion Pragae, 1994.

František ŠMÍD, *Předpisy katolické církve týkající se liturgické hudby*, Praha: Společnost pro duchovní hudbu, 1998.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Dotazník pro varhaníky (5 stran).

Příloha č. 2: Setkání varhaníků (9 stran).

Příloha č. 3: Dopis na rozloučenou (2 strany).

Dotazník pro varhaníky

1. Jako varhaník (varhanice) působíte převážně:
 - v obci do 1 000 obyvatel v obci či městě do 20 000 obyvatel
 - ve městě nad 20 000 obyvatel
2. Ve svém „domácím“ kostele se znáte s farníky:
 - všemi většinou asi s polovinou některými
 - prakticky s nikým
3. Je ve „vašem“ kostele mše svatá:
 - denně několikrát za týden pouze v neděli jinak.....
4. Ve „vašem“ kostele běžně hraje:
 - jeden varhaník dva varhaníci více varhaníků
5. V neděli je ve farnosti:
 - jedna mše svatá více mší svatých
6. Kolik lidí se podle vašeho odhadu zúčastní nedělní bohoslužby (nedělních bohoslužeb)?
 - do 20 lidí 20 – 100 lidí 100 – 200 lidí více než 200 lidí
7. Chodíte někdy na mši svatou i když nehrajete?
 - ano ne
8. Působí ve „vaší“ farnosti:
 - jeden kněz více kněží
9. Znáte jméno svého kněze (svých kněží)?
 - ano ne
10. Máte na něho (na ně) kontakt?
 - ano ne
11. Stýkáte se s ním (s nimi) i mimo kostel?
 - ne ano, při jaké příležitosti.....
12. Připravujete bohoslužbu společně (domluva co a jak se bude hrát)?
 - ano ne
13. Hrajete v:
 - jednom kostele více kostelích
14. Hrajete:
 - pouze v neděli několikrát v týdnu každý den

pouze v neděli několikrát v týdnu každý den

15. Vykonáváte ve farnosti i jiné služby ? Označte všechny, které vykonáváte.

kostelník ministrant lektor jáhen akolyta
 katecheta jiné nevykonávám

16. Bohoslužby doprovázíte na:

pišťalové varhany elektronické varhany jiný nástroj (jiné nástroje).....
.....

17. Mají varhany ve „vašem“ kostele trakturu:

mechanickou pneumatickou elektrickou nevíte

18. Spolupracujete ve farnosti s dalšími lidmi (zpěváci apod.)?

ano ne

19. Je ve farnosti nějaký typ sboru?

schola chrámový sbor jiné uskupení -jaké.....
 ne

20. V případě kladné odpovědi na předchozí otázku – jste:

vedoucím (sbormistrem) členem spolupracujete (doprovázíte apod.)
 nespolupracuji

21. Jak dlouho jste varhaníkem (varhanicí)?.....

22. Kolik farářů se u vás za tu dobu vystřídal?.....

23. Znáte své předchůdce varhaníky?

ne ano (Můžete o nich napsat krátké pojednání na zvláštní papír.)

24. Máte nějaké žáky varhaníky?

měl (a) jsem – kolik..... mám – kolik..... nemám

25. Váš vztah k víře:

jsem věřící, byl(a) jsem v katolické víře vychován(a) jsem věřící, byl(a) jsem vychován(a) v jiné víře - v jaké?..... víru jsem přijal (a) později
 nejsem věřící

26. Náboženské vzdělání (dokončené i probíhající, označte i více možností):

v dětství výuka náboženství biblické hodiny soukromé vzdělání
 samostudium církevní škola na středoškolské úrovni teologická fakulta

27. Čtete Katolický týdeník?

pravidelně občas ne

28. Čtete jiná periodika?

ne ano - která.....

29. Čtete odbornou teologickou literaturu?

ano občas ne

30. Znáte obsah dokumentů II. vatikánského koncilu?

ano ne

31. Čtete křesťanskou beletrii?

ano občas ne

32. Při bohoslužbách a při přípravě na ně pracujete s těmito knihami:

Sehnal – Cikrle: Přiručka pro varhaníky Misál Lekcionář Direktář
 Žaltář Breviář jiné..... nepoužívám žádnou literaturu

33. Zúčastnil (a) jste se nějakého vzdělávacího kurzu (např. setkání varhaníků diecéze)?

ne ano – jakého (jakých).....

34. Spolupracujete s varhaníky jiných farností (sdělování zkušeností apod.)?

ano ne

35. Jakým hudebním vzděláním jste prošel (prošla)? Označte i více možností.

samouk soukromé vyučování základní umělecká škola konzervatoř nebo
varhanická škola akademie múzických umění jiné – jaké

36. Používáte při hraní na varhany pedál?

ano ne

37. Které používáte zpěvníky?

Kancionál Mešní zpěvy Hosana Písně z Taizé jiné – které.....

38. Máte nějakou nejoblíbenější píseň?

ne ano – kterou

39. Která používáte ordinária? Označte i více možností.

Olejník Břiza Eben Pololáník Missa Mundi
 jiná nezpívá se, pouze
se recituje

40. Které nápěvy žalmů obvykle používáte ve mši? Označte i více možností.

Olejník Korejs J. Břiza Pololáník upravený chorál jiné
 nezpívají se, pouze se recitují

41. Žalm ve „vašem“ kostele zpívá:

zpěvák od ambonu bez doprovodu zpěvák od ambonu s doprovodem varhan
 varhaník se sám doprovází zpěvák na kůru bez doprovodu zpěvák na kůru
s doprovodem jiná možnost..... recituje se

42. Doprovázíte odpovědi lidu na varhany? (Např.I s tebou.)

ano – proč..... ne – proč.....

43. Používáte někdy mešní propria?

ne ano – např. která.....

44. Používáte při mši latinu?

ano ne

45. Považujete použití latiny při liturgii za:

správné nesprávné

46. Pro preludia, interludia a postludia využíváte:

vlastní improvizace sbírky preludií – které.....

47. Komponujete Vy sám (sama)?

ano ne

48. Kolik písní (přibližně) má farnost v repertoáru (ze všech liturgických období)?

.....

49. Písně vybíráte podle:

oblíbenosti svátků znalosti farníků mešních textů

50. Nacvičujete s lidem nové písně?

často občas ne

51. Jsou lidé ochotni se učit nové písně?

ano vcelku ano ne příliš ne

52. Považujete tempo písní, ve kterém lidé ve „vašem“ kostele přirozeně zpívají za:

velmi pomalé pomalé přiměřené zbytečně uspěchané

53. Snažíte se to nějak ovlivnit?

ano ne

54. Považujete za důležitější, aby byl varhaník:

dobrý hudebník dobrý křesťan obojí má stejnou důležitost

55. Co byste ve své farnosti rádi změnili?

.....

56. Co byste uvítali pro zlepšení své varhanické činnosti?

.....

57. Váš věk:.....

58. Jste:

muž žena

59. Kolik času týdně Vám zabere varhanictví i s přípravou?.....

60. Farnost:

61. Vikariát:

Přednášky - varhaníci

Příloha č. 2

témata, program, přednášející

Datum set.	Téma	Přednášející	Skupiny / odp. program
16.2. 2002	<i>Liturgie, varhaník</i>	prof. Bohuslav Korejs	koncert duchovní hudby s postní tematikou
9.11. 2002	<i>Sbormistr a zpěváci, vedení sboru</i>	prof. Korejs	poslech ukázky z festivalu Tibi laus
26.4. 2003	<i>všeobecné podněty k hře na varhany,....</i>	prof. Korejs	MUDr. Horák – diecézní organolog
15.11.2003	<i>Spolupráce mezi knězem a varhaníkem</i>	Mons. Josef Socha, generální vikář král. diecéze	Ing. Jiří Bříza – Úvaha o historii a stavu lit. zpěvu a možnostech jeho obnovy
15.5. 2004	<i>poslech CD mše „Za papeže“</i>		MUDr. Horák – organolog návčik žalmu od pana Břízy (p.Šobáň)
13.11.2004	<i>improvizace (varhany – katedrála)</i>	Petr Štěpán	práce se sborem – hlasová cvičení Markéta Gabrielová
7.5.2005	<i>Přínos současných moravských autorů pro oživení českého liturgického prostředí.</i>	Mgr. Josef Zadina	

SETKÁNÍ VARHANÍKŮ.
Most 16.2.2002

- 9.30 - 10.00 pohoštění
- 10.0 úvodní slovo, seznámení s programem, vzájemné seznámení
- 11.0 přednáška týnského varhaníka pana Bohuslava Korejse na základě církevních dokumentů.
- 11.45 diskuse
- 12.30 oběd
- 13.30 - 14.15 pokračování diskuse, úvodní slovo ke koncertu – pan Jiří Bříza
- 14.30 malý koncert
- 15.0 mše svatá
- 16.00 závěr

PROGRAM

Setkání varhaníků 9.11. 2002

- 9:30 *pohoštění*
- 10:00 zahájení
přednáška profesora Bohuslava Korejse

- diskuze
- 12:30 *oběd*
- 13:30 poslech úkázky z festivalu – Tibi laus
- 14:00 pokračování
- 15:00 mše svatá
- 16:00 předpokládaný závěr

PROGRAM

**Setkání varhaníků
26.4. 2003**

- 9:30 *pohoštění – učebna „C“ v DDKT*
- 10:00 zahájení
duchovní slovo
- 10:15 přednáška profesora Bohuslava Korejse
- posouzení svých možností a schopností
 - improvizace a doprovázení
 - možnosti nástrojů
 - spolupráce s knězem
 - dispozice lidu
 - rozbor a zhodnocení situace u hudebního působení
 - možnosti hudební vzhledem k rozličné situaci
 - vedení sboru – pokračování
- 11:00 přestávka
- 11:15 diskuze
- 12:15 *oběd – restaurace Na Volyni*
- 13:15 káva a zákusek – učebna „C“ v DDKT
- 13:30 MUDr. Horák (diecézní organolog) - informace
- 14:00 nácvik písní
- 15:00 mše svatá – **kaple v DDKT**
- 16:00 předpokládaný závěr

PROGRAM

**Setkání varhaníků
15.11. 2003**

Diecézní dům kardinála Trochty Litoměřice

učebna „C“

- 9:30 *pohoštění*
- 10:00 zahájení, přivítání účastníků
krátké vzájemné představení
- 10:15 téma: **Spolupráce mezi knězem a varhaníkem**
přednášející: **Mons. Josef Socha**
generální vikář královehradecké diecéze
- 11:00 přestávka
- 11:15 pokračování tématu a následná diskuse
- 12:15 *oběd – jídelna přístřeší*
- 13:15 **Ing. Jiří Bříza, varhaník kostela sv. Václava v Mostě**
- doprovázení písní při liturgii
 - úvodní improvizace
 - tempo
 - nádechy
 - transponování do přijatelné tóniny
 - pohotové nástupy v liturgii
- 14:15 příprava liturgického zpěvu
- 15:00 mše svatá – **kaple v DDKT**
- 16:00 předpokládaný závěr

PROGRAM

Setkání varhaníků a sbormistrů 15. května 2004

Diecézní dům kardinála Trochty Litoměřice

9:30	občerstvení přivítání účastníků, zahájení
10:00	duchovní slovo na úvod – P. Miroslav Šimáček
10:15	poslech CD s nahrávkou mše svaté „Za papeže“ Festival duchovní hudby sv. Cecílie v Ústí nad Orlicí
11:15	přestávka
11:30	diskuse
12:15	oběd
13:15	otázky pro MUDr. Horáka
13:45	- nácvik žalmu 73 „Mým štěstím je být nablízku Bohu“ od pana Ing. Jiřího Břízy - vzorový nácvik Olejníkova ordinária
15:00	mše svatá
16:00	předpokládaný závěr

PROGRAM

Setkání varhaníků a sbormistrů 13. listopadu 2004

Diecézní dům kardinála Trochty Litoměřice

- 9:30 občerstvení - *UČEBNA „C“ (DDKT)*
přivítání účastníků, zahájení
- 9:50 odchod do katedrály
- 10:10 varhanní improvizace - - ukázky hry
- ukázky hry – účastníci setkání
KATEDRÁLA SV. ŠTĚPÁNA
- 12:10 návrat do Diecézního domu
- 12:30 oběd – *JÍDELNA (DDKT)*
- 13:00 diskuse – zhodnocení dopoledního „vyučování“
UČEBNA „C“ (DDKT)
- 13:15 sborové odpoledne – paní Markéta Gabrielová
hlasová cvičení, nácvik skladeb
- 14:45 návrh programu příštího setkání
- 15:00 mše svatá – *KAPLE (DDKT)*
- 16:00 předpokládaný závěr

Program setkání varhaníků

sobota 7. 5. 2005 Litoměřice

Téma: Přínos současných moravských autorů pro oživení českého liturgického prostředí.

Lektor: Mgr. Josef Zadina, regenschori katedrály Svatého Ducha v Hradci Králové

Hlavní záměr: překonání předsudků k dílu neznámých autorů, rychlý a kvalitní způsob praktického nácviku skladeb

9:00 **OBČERSTVENÍ, PŘIVÍTÁNÍ, ZAČÁTEK SETKÁNÍ** (Diecézní dům kard. Trochty Ltm.)

9:25 *společný přesun do auly Střední pedagogické školy (Komenského 3 Litoměřice)*
NÁCVIK SKLADEB

P. Josef Olejník: Mariánská propria - Panna Maria Růžencová, Slavnost Matky Boží Panny Marie, P. M., Matky křesťanské jednoty - antifona k přijímání, Neposkvrněného početí P. M.

Seslání Ducha Svatého - Vstup - Duch Páně naplňuje celý svět

Nejsvětější Trojice - Velebena buď

1. sv. přijímání - Vstup - Nechte děti přijít ke mně

Svátek sv. apoštolů

Těla a Krve Páně

Svěcení oltáře - Z kadidelnice, kterou držel anděl

10:10

Zdeněk Pololánik: Žalmy

A 28

Slavnost Nanebevstoupení Páně

A 29

7. neděle velikonoční

A 30, 31

Slavnost Seslání Ducha svatého

A 66, 67

Slavnost Těla a Krve Páně

A 68

Slavnost Nejsvětějšího Srdce Ježíšova

A 39

9. neděle v mezidobí

10:30

Nácvik Eucharistické znělky Zdeňka Pololáníka

11:10

Nácvik Credo z Ordinaria Zdeňka Pololáníka (Nácvik Credo z Ordinaria Petra Ebena)

522 *Vítězslav Tugendlieb* Plníme Kriste tvoje přání

425 *Jan Novák* Ty Boží lásko

918 *Zdeněk Pololáník* Bože, všemocný a vlidný

12:10

DISKUSE, SEZNÁMENÍ S KRÁLOVÉHRADECKÝM DODATKEM KANCIONÁLU

12:30

PRAKTICKÉ OPAKOVÁNÍ A SHRUTÍ

Účelem je praktické seznámení s díly vzdálenějších autorů, nalezení cesty k jejich vlastní interpretaci, pomoc k překonání obtíží ve vnitřním přístupu varhaníků, praktické uvádění skladeb k oživení liturgie.

13.00

OBĚD (jidelna DDKT)

14.00

DISKUSE O DIECÉZNÍM HUDEBNÍM ARCHIVU
(učebna DDKT)

15.00

MŠE SVATÁ (kaple DDKT)

Program setkání varhaníků

sobota 3. 12. 2005 Litoměřice

LITURGICKÁ HUDBA ADVENTU A VÁNOC

Záměr: praktický nácvik liturgické hudby současných autorů

Lektor: **Mgr. Josef Zadina**, regenschori katedrály Svatého Ducha v Hradci Králové

9:00 **OBČERSTVENÍ, PŘIVÍTÁNÍ, ZAČÁTEK SETKÁNÍ** (Diecézní dům kard. Trochty Ltm.

9:30 Zdeněk Pololáník (*1935) - Žalmy - cyklus B (Střed. ped. škola,

B1 - 1. neděle adventní	B8 - Slavnost Narození Páně - ve dne
B2 - 2. neděle adventní	B9 - Svátek Svaté Rodiny (neděle v oktávu Narození Páně
B3 - 3. neděle adventní	B10 - Slavnost Matky Boží, Panny Marie (1. ledna)
B4 - 4. neděle adventní	B11 - 2. neděle po Narození Páně
B5 - Slavnost Narození Páně - vigilie	B12 - Slavnost Zjevení Páně (6. ledna)
B6 - Slavnost Narození Páně - v noci	B13 - Svátek Křtu Páně (neděle po 6. lednu)
B7 - Slavnost Narození Páně - za svitání	

Seznámení s uvedenými žalmy, zaměření se na tři žalmy a jejich podrobný nácvik s varhaníky u nástroje.

10:00 P. Josef Olejník (*1914) - nácvik písně 282 Betlémské světlo (text V. Reně)
z Jednotného kancionálu (Kancionál olomoucké arcidiecéze, Dodatek královéhradeckého kancionálu)

10:15 Zdeněk Pololáník - Adventní (praktický nácvik jednoúčelového smíšeného sboru)

10:30 Stanislav Mach (1906 - 1975) - Agnus Dei z Missa adventis Des dur
(praktický nácvik z kopie rukopisné mše objevené v autorově pozůstalosti
spravované Ing. Karlíkem v Čáslavi)
- Rosu dejte nebesa shůry (praktický nácvik smíšeného sboru)

10:55 Karel Židek (1916 - 2001) - Mešní ordinarium z Královéhradeckého dodatku
(praktický nácvik ordinaria chrudimského regenschoriho)

11:25 Jiří Strejce (*1932) - Zpívám o Panně (praktický nácvik vánoční pastorely pro
smíšený sbor z roku 2003)

11:45 Josef Vodák - Vánoční pastorela pro smíšený sbor z r. 2004 (praktický nácvik
díla autora, který prožil velkou část života v USA, v současné době žijícího v Hradci Králové)

12:15 Opakování z minulého setkání
Z. Pololáník - Credo z Ordinaria
P. Eben - Credo z Ordinaria
Písně z Jednotného kancionálu
522 - Vítězslav Tugendlieb - Plnime Kriste tvoje přání, 425 - Jan Novák - Ty Boží láska

12:30 Diskuse, seznámení s novým CD Adventní písně - možnost zakoupit za částku 125 Kč.

13:00 **OBĚD**

13:45 MUDr. Tomáš Horák – diecézní organolog (Diecézní dům kard. Trochty Ltm.

14:15 Mgr. Václav Urban – základy vedení sboru

Krátká zpráva o diecézním archivu

15:15 **MŠE SVATÁ**

16:15 Předpokládaný závěr

Milí přátelé, varhanici a varhanice,

protože vás už neuvídím, posílám vám jako vzpomínku antifonu ze žalmu 73. Pokud ji se svým sborem nacvičíte, můžete ji používat jako zpěv k přijímání.

Prosím vás, važte si toho a buďte hrdí, že můžete konat tak vznešenou službu. Není to vždy lehké. Když půjdete v zimě za tmy a špatného počasí do kostela, modlete se žalm Zarádovál jsem se, když mi řekl: „Do domu Hospodínova půjdeme“. A když zavíráte viko hracího stolu po mši svatě, poděkujte z celého srdce, že jste směli přispět k oslavě Boží. Nezapomínejte ani na chválu Panny Marie. Při výběru skladeb pro sbor pamatujte, že někdy méně znamená více podle slov žalmu Neženu se za velkými věcmi, pro mě nedostupnými.

Služte Hospodinu s radostí a písněmi mu zajásajte.

Jiří Bříza

Mým štěstím je být nablízku Bohu

Jiří Bříza

OBSAH:

1. Úvod	3
2. Liturgie	4
2.1 Liturgie v minulosti.....	5
2.1.1 Budování liturgického společenství (do r. 600).....	6
2.1.2 Uvolnění liturgického společenství (r. 600 – 1550).....	6
2.1.3 Období strnulosti mešní liturgie (1550 – 1963).....	7
2.1.4 Obnova liturgie (od r. 1963).....	7
2.2 Liturgické útvary.....	8
2.2.1 Svátosti.....	8
2.2.1.1 Svátost křtu.....	9
2.2.1.2 Svátost biřmování.....	10
2.2.1.3 Svátost eucharistie.....	10
2.2.1.4 Svátost smíření.....	12
2.2.1.5 Svátost pomazání nemocných.....	13
2.2.1.6 Svátost kněžství.....	13
2.2.1.7 Svátost manželství.....	14
2.2.2 Denní modlitba církve.....	15
2.2.2.1 Historie ofícia.....	15
2.2.2.2 Jednotlivé části ofícia.....	17
2.2.2.3 Jednotlivé prvky ofícia.....	17
2.2.2.4 Struktura ofícia.....	17
2.2.3 Ostatní liturgické útvary.....	18
2.2.3.1 Bohoslužba slova.....	18
2.2.3.2 Svěcení a žehnání.....	18
2.2.3.3 Pobožnosti.....	19
2.3 Liturgický kalendář.....	19
3. Liturgická hudba	22
3.1 Význam liturgické hudby.....	22
3.2 Historie liturgické hudby, zvláště české.....	22
3.2.1 Gregoriánský chorál.....	22
3.2.2 Počátky vícehlasu a období renesance.....	24
3.2.3 Období baroka.....	25

3.2.4	Období klasicismu.....	26
3.2.5	Období romantismu.....	26
3.2.6	Duchovní hudba 20. století.....	27
3.2.7	Česká lidová duchovní píseň.....	27
3.3	Liturgická hudba v Konstituci o posvátné liturgii Sacrosanctum concilium.....	29
3.4	Liturgická hudba v úvodu ke Konstituci o posvátné liturgii Musicam sacram.....	30
3.4.1	Úvod.....	30
3.4.2	Některé všeobecné směrnice.....	31
3.4.3	Účastníci liturgických obřadů.....	31
3.4.4	Zpěv při mši svaté.....	32
3.4.5	Zpívání církevních hodinek.....	33
3.4.6	Církevní hudba při udělování svátostí a svátostin, při zvláštních úkonech liturgického roku, při bohoslužbě slova a pobožnostech.....	34
3.4.7	Jazyk užívaný při zpívaných liturgických úkonech. Uchování pokladu církevní hudby.....	34
3.4.8	O nápěvech pro texty v národním jazyce.....	35
3.4.9	Církevní hudba nástrojová.....	36
3.5	Závěr studijní části práce	37
4.	Stav liturgické hudby v současné době na vybraném území.....	38
4.1	Statistické údaje o farnostech, počtu, působení a vytíženosti varhaníků.....	38
4.2	Činnost varhaníků ve farnosti.....	39
4.3	Varhaníci – křesťané, teologické vzdělání varhaníků.....	40
4.4	Varhaníci – hudebníci.....	41
4.5	Varhaníci – aktivní vedoucí kůrů.....	42
4.6	Praktické provádění liturgie.....	42
4.7	Cíle a přání varhaníků.....	44
4.8	Možnosti vzdělání pro varhaníky v litoměřické diecézi.....	44
5.	Závěr.....	46
	Anotace.....	48
	Použité zkratky.....	49
	Prameny a literatura.....	50
	Seznam příloh.....	51
	Přílohy.....	52
	Obsah.....	69